

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
DARBO TEISĖS IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA**

INDRĖ SNARSKYTĖ
(VERSLO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

TESTAMENTAS: SAŲOKA, RŪŠYS IR REGISTRACIJA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
Lektorė Svajonė Šaltauskienė

Vilnius, 2004

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TESTAMENTO SAŲVOKA	5
1.1. Testamentas – vienašalis sandoris	7
1.2. Testamentas forma	10
1.3. Testamentas turinys	12
1.4. Testamentas tvirtinimas	16
2. TESTAMENTŲ RŪŠYS	18
2.1. Oficialieji testamentai (patvirtintieji notaro arba konsulinio pareigūno)	20
2.2. Oficialiesiems testamentams prilyginami testamentai	21
2.3. Asmeniniai (holografiniai) ir uždarieji testamentai	26
2.4. Bendrasis testamentas ir bendrasis sutuoktinių testamentas	30
2.5. Užsienio valstybėse žinomi kiti testamentai	33
3. TESTAMENTŲ REGISTRACIJA	37
3.1. Testamentų registras Lietuvoje	38
3.2. Tarptautinė testamentų registravimo sistema	41
IŠVADOS	46
LITERATŪROS SĄRAŠAS	47
SANTRAUKA	52
SUMMARY	52

IVADAS

Testamentas yra vienintelis juridinis faktas, kuris užtikrina turtinių teisių ir pareigų tęstinumą pagal *paskutiniąją mirusio asmens valią* jo turto atžvilgiu, t.y. paveldėjimo pagal įstatymą būdas tokios galimybės nesuteikia. Paveldėjimas pagal įstatymą, žinoma, užtikrina turtinių teisių ir pareigų tęstinumą, tuo garantuodamas kreditorių teisių ir teisėtų interesų apsaugą, tačiau čia testatoriaus apsisprendimas, kaip tvarkyti jo turtą po mirties, pageidavimas, kuriam mylimam ar patinkančiam žmogui, nesvarbu, giminaičiui ar draugui savo turtą palikti, nėra imamas dėmesio: įstatymas išsakmiai įvardija įstatyminių paveldėtojų eiles, nukrypimas nuo kurių nėra leidžiamas. Testamentinis paveldėjimas laiko atžvilgiu bene pats stabiliausias ir mažiausiai teisinio reglamentavimo naujovių patiriantis institutas, amžius puoselėjantis romanų – germanų paveldėjimo teisės tradicijas. Šimtmečių patirtis patvirtina paveldėjimo pagal testamentą privalumus, tad pastarųjų, kaip ir paveldėjimo pagal įstatymą ir testamentą skirtumų, šiame darbe neturime tikslo liesti, juo labiau, kai tiek teisės teoretikai, tiek praktikai pakankamai tam dėmesio skyrę.

Temos aktualumas. Pasirinkti šią temą autorę paskatino aiški jos struktūra. Tenka prisipažinti, iš pirmo žvilgsnio ji nepasirodė be galo aktuali ir šiomis dienomis ypač reikšminga. Tiesą pasakius, pirminis išpūdis buvo neva tai sausa, grynai teorinio pobūdžio tema. Ir tik labiau susipažinus su teisine baze, moksline literatūra bei notarų darbo praktika, atsiskleidė, jog net ir čia teisinis reguliavimas yra palikęs tam tikrų spragų, neatitikimų, o racionalių sprendimų įgyvendinimas nespėja žengti kartu su atsirandančiu praktiniu visuomeniniu poreikiu.

Paveldėjimui pagal testamentą ar įstatymą teisinės literatūros yra apščiai, tačiau dėl savo pernelyg plataus ir visaapimančio pobūdžio ir didelės aprėpiamų klausimų gausos juose šio baigiamojo darbo *tyrimo objektu* pasirinkti testamentų sąvoka, testamentų rūšys ir testamentų registravimas nesusilaukia pakankamo dėmesio.

Tyrimo dalykas. Nagrinėjama tema skatina analizuoti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktų nuostatas (ypač jų civilinius kodeksus ar paveldėjimo įstatymus), kai kurias tarptautines sutartis, pasiremti Lietuvos, Vakarų ir Rytų Europos teisės mokslininkų darbais.

Darbo tikslas – sistemiškai ir analitiškai išnagrinėti testamentų kaip sandorio sampratą, atskleisti įvairiose šalyse praktiškai naudojamų testamentų rūšių specifiką bei nustatyti testamentų registravimo reikšmę. To siekdami, keliame *uždavinius*:

- 1) nustatyti, ar testamentų sąvokos įtvirtinimas civiliniuose įstatymuose yra paplitusi praktika;
- 2) išskirti testamentą kaip sandorį individualizuojančius požymius ir suformuluoti testamentų sąvoką;

- 3) palyginti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktuose numatytas testamentų rūšis, išryškinti įvairių testamentų sudarymo ypatumus ir atkreipti dėmesį į kai kurias jų teisinio reglamentavimo ar praktinio naudojimo problemas;
- 4) pagrįsti testamentų registro steigimo būtinybę.

Darbe neturime tikslo aptarti bendrųjų paveldėjimo teisinio reglamentavimo dalykų, nesiekiamo išsemti ir visų paveldėjimo pagal testamentą aspektų, kurių santykis su pasirinkta tema yra kiek nutolęs, o įmanydami neišeiti už apsibrėžto titulo ribų.

Tyrimo metodai. Temai visapusiškai atskleisti naudosime teisės mokslui įprastus tyrimo metodus: lyginamąjį istorinį, lyginamąjį, loginį, sisteminės ir turinio analizės, teleologinį.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, temos formuluotės nulemti trys skyriai, suskirstyti į poskyrius, išvados, literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

1. TESTAMENTO SĄVOKA

Nei 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame pirmajame po nepriklausomybės atgavimo Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse¹ (toliau - LR CK arba CK), nei iki tol teisinei praktikai pagrindu buvusiam 1964 m. civiliniame kodekse nerasime pateiktos testamentų sąvokos. Kiekvienam asmeniui, suinteresuotam savo turto likimu po jo mirties, ypač svarbaus dokumento – testamentų – samprata aiškėja tik sistemiškai analizuojant civilinio kodekso penktosios knygos (paveldėjimo teisė) nuostatas. Įdomu, ar tai yra kodekso rengėjų neapsižiūrėjimas, kai tuo tarpu vos ne kiekviename kodekso skirsnyje gausu teisės normų – sąvokų, ar sąmoningai buvo vengiama įstatymiškai užfiksuoti testamentų apibrėžimą. Galime manyti, kad ji nepateikta, kadangi sąvoka „testamentas“ jau savaime yra tarsi įrodymo nereikalaujanti aksioma, arba kad nebūta vieningos nuomonės, kokie esminiai požymiai iš tiesų atskleidžia testamentų sampratą.

Tiesa ir tai, kad testamentų sąvokos nepavyksta surasti ir tarptautinėse konvencijose: Hagos konvencijoje „Dėl formalaus testamentų galiojimo“², Bazelio konvencijoje „Dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo“³, Hagos konvencijoje „Dėl mirusių asmenų turto tarptautinio administravimo“⁴, Vašingtono konvencijoje „Dėl vieningo įstatymo tarptautinio testamentų formai“⁵.

Blieka atsigręžti į istoriją bei pasidairyti svetur. Romėnų paveldėjimo teisė veik kiekvienos valstybės įstatymų leidybai pasitarnavo paruoštu pavyzdžiu, į kurį visi anksčiau ar vėliau kreipiasi ieškodami apibrėžimų, kai iškyla jų poreikis. Romėnų paveldėjimo teisė – jos kūrėjų didžiausias pasididžiavimas, tad išties nuostabu, kai galime bet kada pasinaudoti jų patirtimi.

Atkreiptinas dėmesys, jog tokių Romos teisės korifėjų, kaip Papiniano, Paulo, Gajaus, Ulpiano, Modestino sentencijos (mintys), surinktos Digestuose (Pandektose) – vienoje iš Justiniano kodifikacijos dalių – yra nemirtingas žinių šaltinis ir apie paveldėjimo pagal testamentą institutą, pvz., Modestino žodžiais: „*Testamentum – est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod qui post mortem suam fieri velit*“ (Testamentas – turinti teisinę galią mūsų valios išraiška apie tai, ko mes pageidaujame, kad įvyktų po mūsų mirties, Mod. D. 28, 1, 1), Ulpianas formulavo panašiai: „*Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in id sollemniter factum, ut post mortem nostram valeat*“ (Testamentas – tai teisinis mūsų ketinimų fiksavimas, sudarytas iškilminga forma tam, kad turėtų galią po mūsų mirties, Ulp. Reg. 20, 1), Paulas pratęsė: „*In testamentis plenius voluntates*

¹ V. Ž., 2000.09.06, Nr. 74-2262

² Convention on the Conflicts of Laws relating to the Form of Testamentary Dispositions (Hague, 1961)

³ Convention on the Establishment of a Scheme of Registration of Wills (Basle, 1973) - V.Ž., 2004.05.08, Nr. 77-2658

⁴ Convention concerning the International Administration of the Estates of Deceased Persons (Hague, 1973)

⁵ Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will (Washington, D.C., 1973)

testantium interpretamur” (Testamente mes išsamiau išsiaiškiname palikėjo valią, Paul. D. 50, 17, 12).⁶ Čekų teisės mokslininkas, romėnų teisės tyrinėtojas M. Bartošekas pastebėjo, jog iš tiesų romėnų teisinėje kultūroje definicijos pasitaikydavo gana retai, kadangi romėnai neturėjo joms polinkio, tačiau, kaip matėme, jas puikiai atstoja vertingos teisinės taisyklės ir aforizmai bei išraiškos elegancija pasižymintys apibūdinimai ir formuluotės.⁷ Iš esmės tiek romėnai, tiek šiuolaikiniai teisininkai testamentą apibūdina vienodai, - kaip vienašalį palikėjo paskutine valia grįstą sandorį, sudarytą laikantis nustatytų formalumų siekiant paskirti savo teisių ir pareigų perėmėją (įpėdinį).⁸

Nors testamentinio paveldėjimo teisės normų būta jau I Lietuvos Statute (1529 m.)⁹ ir jame buvo pateiktas pirmas išsamesnis testamentas, kaip juridinio dokumento, teisinių normų apibrėžimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje,¹⁰ o II ir III Lietuvos Statutuose testamentui skiriamas visas VIII skyrius,¹¹ kuriame buvo nurodyti testamentą galintys sudaryti subjektai, testamentas sudarymo tvarka, teisė nušalinti nuo palikimo, testamentas sudarymo savitumai ypatingomis sąlygomis, ribojimai (skirtingos luominės priklausomybės asmenims) palikti turta testamentu ir panašios nuostatos, visgi testamentas sąvoka dėmesio nesusilaukė. I Lietuvos Statute pastebimas tam tikras terminijos vartojimo dualizmas: užfiksuota ikistatutiniu laikotarpiu buvusi gaji praktika mums pažįstamą aktą, kuriuo asmuo padarydavo nurodymus dėl savo turto likimo po savo mirties, vadinti ne tik testamentu, bet ir turto užrašu, užrašymu (тестамент, достомент, духовница, лист, запись, отпись). Abiejų dokumentų sudarymo tvarka buvusi panaši: reikalavimas dalyvauti liudytojams, po to pateikti jį didžiajam kunigaikščiui ar pavietai urėdai. Matyt, esminis teisinio pobūdžio skirtumas tarp jų pasireiškė draudimu pakeisti ar panaikinti užrašymą („Jei kas <...> užrašytų turto <...>, nors ir liktų gyvas, tai jau toks užrašymas turi būti laikomas amžinai galiojančiu, o jau anas negali jo atšaukti nei kitam antrą kartą užrašyti”¹²).

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Kuršo žemėje galiojusiu Pabaltijo gubernijų vietinių įstatymų sąvadu nustatyta turto palikėjui galimybė savo valią išreikšti ne tik tiesiogiai testamentu,

⁶ Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения). – М.: Юрид. лит., 1989. С. 429

⁷ Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения). – М.: Юрид. лит., 1989. С. 10

⁸ pvz. Nekrošius I. Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – V.: Justitia, 1999. P. 181; Барщевский М. Ю. Наследственное право. – М.: Белые альвы, 1996. – С. 56.

⁹ Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.) – V.: Vaga, 2001. – P. 172-174

¹⁰ Anužytė L. Lietuvos Metrika – šaltinis ikistatutinio laikotarpio testamentinio paveldėjimo reguliavimui tirti // Lituanistica. – 1999, Nr. 3 (39). P. 3

¹¹ Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai: Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. – V.: Mintis, 1981. P. 70-72

¹² Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1529 m. Statutas / [vertė J. Deveikė, bibliogr. A. Plateris]. – Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1971. P. 185.

bet ir savita paveldėtojo skyrimo sutartimi.¹³ Atkreiptinas dėmesys, jog kaimyninės Latvijos įstatymų leidėjas nemanė esant tai naikintinu reliktu ir „atgaivinęs“ 1992 m. Latvijos civilinį įstatymą,¹⁴ priimtą 1937 m., išlaikė to laikotarpio dvasią ir iki šiol išsaugojo paveldėjimo sutarties institutą.

Lyginamasis įvairių valstybių civilinių įstatymų, reglamentuojančių paveldėjimą, tyrimas dėl testamentų sąvokos, teisinės technikos požiūriu leido išskirti tris valstybių kategorijas: pirmąją sudaro valstybės, kuriose testamentų sąvoka nėra įstatymiškai užfiksuota (pvz., Čekija, Japonija, Gruzija, Izraelis); antrąją sudaro valstybės, pateikiančios tik labai glaustą bendro pobūdžio arba gana abstrakčią testamentų sąvoką (pvz., Prancūzija, Italija, Danija, Latvija, Rusija, Baltarusija, Ukraina, Armėnija, Malta); trečiojoje valstybėse teisės akto rengėjai suformulavo įmanomai išsamų ir konkretų testamentų apibrėžimą (pvz., Moldova).

Šiame skyriuje keliamas uždavinys atsigręžti į teisės doktriną, kurios viena iš misijų būtų ir yra sampratų formulavimas; neignoruoti teismų praktikos, kuri yra tiek teisės doktrinos atspindys, tiek ir pamatas jos tolesnei raidai; komparatyvistiniu aspektu apžvelgti tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių nacionalinius civilinius įstatymus, reglamentuojančius paveldėjimą pagal testamentą, taip pat tarptautinius teisės aktus, ir, išskyrus esmingus jų kaip sandorį individualizuojančius požymius, pabandyti suformuluoti bendrąjį testamentų apibrėžimą.

1.1. Testamentas – vienašalis sandoris

Įprastai civilinėje teisinėje literatūroje nurodoma, jog testamentas (rus. „завещание“, angl. „will“) – tai asmeninis, vienašalis, rašytinis, įstatymo nustatyta tvarka testatoriaus sudarytas sandoris, kurio teisiniai padariniai atsiranda tik testatoriui mirus.¹⁵

Sandoriai – tai asmenų veiksmai, kuriais siekiama teisinių padarinių: sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Žymusis Prokulas ir jo pasekėjai iškėlė valios momentą, esminį bet kurio teisėto ir sąžiningo teisinio santykio galiojimui.¹⁶ Valios išreiškimo reikalavimas neaplenkė ir testamentų, kuriams sudaryti yra būtina ir pakanka vieno asmens valios, taigi

¹³ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J. S., Šėnavičius A. Lietuvos teisės istorija. – V.: Justitia, 2002. P. 403

¹⁴ žr. Гражданский кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. Н. Э. Лившиц. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. С. 224

¹⁵ Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46). – P. 24 arba žr. Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Klausimai ir atsakymai. – V.: Justitia, 2002. – P. 32; Баршевский М. Ю. Наследственное право. – М.: Белье альвы, 1996. С. 56-57

¹⁶ Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения). – М.: Юрид. лит., 1989. С. 6

vadovaujantis LR CK 1.63 str. 3 d. jis yra *vienašalis* sandoris, be to, sandoris, kuris teisinės pasekmės sukelia ne iš karto nuo jo sudarymo, bet atsiradus tam tikram juridiniam faktui – testatoriaus mirčiai. Testamentas nėra sutartis – susitarimas tarp dviejų ar daugiau asmenų, pvz., padovanoti turtą po dovanotojo mirties. LR CK 6.466 str. 1 d. nurodyta, jog sutartis, pagal kurią dovana pereina apdovanotajam nuosavybės teise po dovanotojo mirties, negalioja. Testatoriui nereikia suderinti valios su kažkokios kitos šalies valia, prašyti kito asmens sutikimo ar leidimo, jei jis nori padaryti patvarkymus dėl turto po savo mirties.

Tapačiai teisės doktrinai, pirmiausia akcentuodamas šio sandorio vienašali pobūdį, testamentą nutartyse apibrėžė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „testamentas yra vienašalis sandoris, kuriuo asmuo išreiškdamas savo valią, padaro patvarkymus dėl turto, taip pat dėl neturtinių teisių ir pareigų savo mirties atveju“.¹⁷

Visgi yra žinoma testamentų, kuriai vieno asmens valios išraiškos nepakanka. Daugiau apie tokią mūsų teisinės sistemos novelą – bendrąjį sutuoktinių testamentą, - kitame skyriuje.

Nei teorijoje, nei praktikoje nediskutuotina, jog vakarų valstybėse testamento samprata, sąlygota bendros istorinės kilmės, sutampa. Tiesiog įstatymiškai įtvirtinta jos gramatinė formuluotė skiriasi savo apimtimi.

Kuomet įstatymas trumpai fiksuoja testamento sąvoką, dažniausiai akcentuoja dalyką (turto, jo dalies, paskirų daiktų ar teisių perėjimą), asmens valios išraišką bei esminę tokio teisių perėjimo sąlygą (juridinį faktą - testatoriaus mirtį). Štai Rusijos Federacijos CK¹⁸ 1118 str. lakoniškai apibrėžta, jog **testamentas** yra vienašalis sandoris, kuris sukuria teises ir pareigas po palikimo atsiradimo. Prancūzijos¹⁹, Italijos, Baltarusijos²⁰, Armėnijos²¹ civiliniuose kodeksuose testamentu pripažįstama asmens valios išraiška dėl jam priklausančio turto patvarkymo jo mirties atveju. Beje, taip pat įtvirtinamas draudimas tame pačiame akte išreikšti dviejų ar daugiau asmenų valią, nepriklausomai nuo to, ar turtas paliekamas trečiajam asmeniui, ar asmenys vienas kitą paskiria savo įpėdiniu. Taigi pabrėžiamas testamento vienašališkumas. Neišsiskiria originalumu ir Latvijos civilinio įstatymo 418 str., nustatydamas, jog kiekvienas vienašalis patvarkymas, kurį kas

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje D. Vaičekauskienė v. J. Sadlauskienė, Nr. 3K-3-610/2003 m., kat. 30.4 arba Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje A. Neimo v. A. Černiavskaja, Nr. 3K-3-637/2003 m., kat. 30.4

¹⁸ Гражданский кодекс Российской Федерации (№ 146-ФЗ от 26.11.2001 г.) «Парламентская газета» от 28.11.2001 г., «Российская газета» от 28.11.2001 г.

¹⁹ French Civil Code (19th of April 1803) – žr.

<http://www.napoleonseries.org/reference/political/code/book3/title02.cfm#chapter1> (prisijungimo laikas 2004 10 04)

²⁰ Гражданский Кодекс Республики Беларусь (7 декабря 1998 г. N 218-3) (Принят Палатой представителей 28 октября 1998 года) – žr. <http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/gk/index.html> (prisijungimo laikas 2003 09 12)

²¹ Гражданский Кодекс Республики Армения (5 мая 1999 года) – žr. <http://icpo-vad.tripod.com/civen.html> (prisijungimo laikas 2004 10 08)

nors padaro savo mirties atvejui dėl viso savo turto ar dėl kokios nors jo dalies, arba dėl atskirų daiktų ar teisių, vadinamas testamentu. Minėti testamentų sąvokų pavyzdžiai neleidžia tuoj pat identifikuoti būtinos testamentų sudarymo formos, - ji paprastai aptariama tolesniuose atitinkamų teisės aktų straipsniuose.

Pagal Maltos CK 588 str. **testamentas** yra instrumentas, pagal savo kilmę *atšaukiamas*, kuriame asmuo įstatymo nustatyta tvarka, padaro patvarkymus dėl viso savo turto ar jo dalies tam laikotarpiui, kai jis pats nebegyvens.²² Čia apibūdinant testamentą minima jo savybė būti atšauktam, kuri, gali būti pritaikyta ir bet kuriems kitiems sandoriams, tad nieko unikalaus apie testamentą kaip sandorį nepasako. Analogiška testatoriaus laisvė atšaukti testamentą paminėta ir Prancūzijos CK 896 str. Teisė atšaukti, kaip ir teisė sudaryti testamentą seka iš testamentinės laisvės principo. Ko gero, išsamiausia ir daugiausiai požymių įvardijanti yra Moldovos Respublikos CK 1449 str. 1 d. pateikta testamentų sąvoka, kur be jau minėtų bruožų, minimas ir sandorio sudarymo *iškilmingumas* (matyt, norėta akcentuoti, kad testamentas, kaip sandoris paprastai sudaromas vieną kartą gyvenime dėl per visą asmens amžių sukaupto turto perleidimo, ir dėl to nekasdieniškas), *neatlygintinas* pobūdis (savaime suprantama, testatorius iš įpėdinių negauna jokio piniginių ekvivalento), *asmeninis* pobūdis (visose valstybėse įtvirtintas draudimas, neleidžiantis sudaryti, pakeisti ar panaikinti testamentą per atstovą): „**Testamentas** yra iškilmingas, vienašalis, atšaukiamas ir asmeninis sandoris, kurio pagrindu testatorius neatlygintinai daro patvarkymus viso savo turto ar jo dalies atžvilgiu”.²³

Kaip ir paveldėjimo pagal įstatymą atveju, šio sandorio subjektu (testatoriumi) gali būti tik veiksnus ir tik fizinis asmuo. Rusijos Federacijos CK netgi vartojama piliečio (rus. „гражданин”) sąvoka, kuri jau pati savaiame suponuoja testatoriumi esant tik fizinį asmenį, vienok taip pat netinkama, mat testamentą gali sudaryti ir užsieniečiai bei asmenys be pilietybės. Juridiniai asmenys negali sudaryti testamentų, jų teisių perėmimas nėra paveldėjimo teisės reglamentavimo dalykas.

Kuomet testamentų sudarymas yra susijęs su tarptautiniu elementu, paminėtina LR CK 1.55 str. nuostata, numatanti *locus regit actum* principą: vienašaliams sandoriams taikoma valstybės, kurioje jie buvo sudaryti, teisė.

²² Civil code of Malta (11th February, 1870; 22nd January, 1874) su vėlesniais pakeitimais – žr. http://docs.justice.gov.mt/lom/legislation/english/leg/vol_2/chapt16.pdf (prisijungimo laikas 2004 09 30)

²³ Гражданский кодекс Республики Молдова (N 1107-XV от 6 июня 2002 г.) (Monitorul Oficial, 22 июня 2002, Nr. 82-86, ч. I, ст. 661) – žr. <http://www.rustest.com/rus/page/-1590621603> (prisijungimo laikas 2004 10 23)

1.2. Testamento forma

Kad testamentas galiotų, turi būti griežtai laikomasi įstatymų nustatytų reikalavimų dėl jo formos, turinio, pasirašymo, paliudijimo ir patvirtinimo. Šie reikalavimai įvairiose valstybėse skiriasi.

Bendroji LR CK 1.71 str. įtvirtinta norma numato, kad sandoriai gali būti sudaryti žodžiu, raštu (paprasčia arba notarine forma) arba konkludentiniais veiksmais. Kuomet kalbame apie testamentą sudarymo formą, pasirinkimo galimybių sumažėja perpus. Kodekso skyriuje, skirtame paveldėjimui pagal testamentą, nematysime straipsnio, paskirto išimtinai testamentų formai aptarti, tačiau iš teisės akto rengėjų pateikiamų oficialiųjų ir asmeninių testamentų sąvokų aiškėja, jog testamentas gali būti sudarytas tik raštu: paprasčia rašytine forma – asmeninis testamentas (LR CK 5.30 str. 1 d.: „...testatoriaus ranka surašytas testamentas...“), notarine rašytine forma (pastebint, kad notarinius veiksmus šiuo atveju gali atlikti ir kai kurie kiti įgaliojami asmenys, LR CK 5.28 str. 1 d.: „...sudaryti raštu dviem egzemplioriais ir patvirtinti notaro...“) – oficialieji testamentai. Remiantis LR CK 1.72 str. 1 d. galima teigti, jog testamentas negali būti sudarytas žodžiu, mat aukščiau minėtose normose įstatymas jam aiškiai nustatė rašytinę formą. Fotografijos, vaizdajuostės, garsajuostės nelaikytinos rašytine forma. Senovės Romos teisininkai vadovavosi imperatyvu, jog testamentas yra niekinis (*nullius momenti*), jeigu nesilaikyta nustatytos formos („*ubi solemniter iuris defuerunt*“ – Pap. D. 28, 3, 1).²⁴ Rašytinės formos nesilaikymas nėra konkrečiai įvardintas LR CK 5.16 str. vienu iš pagrindų, darančių testamentą negaliojantį, tačiau šio straipsnio antroji dalis suponuoja pagrindų sąrašą dar nesant baigtinį, mat testamentas gali būti pripažintas negaliojančiu ir kitais sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindais. Seka, jog testamentų formai taikytinos bendrosios rašytinę sandorių formą reglamentuojančios normos bei pasekmės, susiję su reikalaujamos sandorio formos nesilaikymu. Maža to, kad pagal LR CK 1.93 str. 2 d. kilus ginčui nebus leista remtis liudytojų parodymais testamentą sudarymo faktui įrodyti, tačiau ir apskritai „žodinis“ testamentas, manytina, tolygus neišlikusiam testamentui, o pagal LR CK 5.16 str. 3 d. neišlikęs testamentas neturi galios ir tokio testamentą turinio negalima nustatyti teismo tvarka.

LR civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo²⁵ 40 str. remiasi *lex retro non agit* principu nustatydamas, jog CK penktosios knygos normos dėl testamentų formos ir turinio taikomos tiems testamentams, kurie sudaromi įsigaliojus šiam kodeksui.

²⁴ Дождев Д. В. Римское частное право / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: «НОРМА-ИНФРА М», 1999. С. 657

²⁵ V. Ž., 2000.09.06, Nr. 74-2262

Lietuvos Respublikoje imperatyviai nustatyta ir pripažįstama tik rašytinė (notarinė arba paprasta) testamentų sudarymo forma, o apie žodinius testamentus, juo labiau alternatyvą sudaryti šį sandorį konkludentiniais veiksmais (taip pat išreikšti valią tylėjimu), norminiuose aktuose neužsimenama. Kadangi žodinis testamentas nėra fiksuojamas jokioje materialioje laikmenoje, kuri būtų apsaugota nuo neteisėto ir nepastebėto išreikštos valios turinio pakeitimo, testamentas laikomas neišlikusiu ir neturiniu galios.

Kai kurių užsienio valstybių teisinė praktika žino žodinius testamentus (angl. „nuncupative wills“) ir pripažįsta jų juridinę galią. Tiesa, ši forma dažniausiai yra nustatyta tik kaip išimtinė, naudojama nekasdieniniais atvejais. Žodiniai testamentai teises pasekmes sukelia tik jei buvo sudaryti ypatingomis ekspresyviai įstatyme įvardintomis aplinkybėmis. Štai Latvijos CK 460 str., Vengrijos CK 634 str. numatyta, jog šiuos testamentus galima sudaryti, jeigu tenkinamos dvi sąlygos:

- yra iškilusi nepaprasta grėsmė asmens gyvybei ir
- visiškai nėra galimybės sudaryti rašytinį testamentą arba tą padaryti sukeltų didelių sunkumų.²⁶

Šveicarijos CK 506 str. labiau konkretizuoja šias pavojingas arba apsunkinančias aplinkybes: nutrūkęs susisiekimasis, epidemija, karas.²⁷ Japonijos CK 979 str. įvardija akivaizdžią grėsmę gyvybei, kilus nesklandumų laive (jam skęstant ar pan.).²⁸ Sudarant testamentus žodžiu, įstatymas nustato būtinybę dalyvauti liudytojams, kurių skaičius, priklausomai nuo valstybės, skiriasi, - dažniausiai jų turi būti bent du (Latvija, Šveicarija, Japonija), bet pvz. Ispanijoje reikalaujama penkių liudytojų dalyvavimo (epidemijos atveju pakanka ir trijų).²⁹

Žodinio testamentų sudarymo tvarkai keliami šie reikalavimai:

- **visą** savo paskutinąją valią asmuo išreiškia žodžiu (išsako balsu žodžiais) liudytojų akivaizdoje;
- liudytojai turi suprasti kalbą, kuria testatorius išreiškia savo valią – suvokiamas ir pateisinamas reikalavimas, juk antraip jie negalės suprasti testamentų turinio ir perteikti jo kompetentingiems pareigūnams. Tuo ir išsiskiria liudytojų vaidmuo nuo jo rolės asmeninio testamentų sudaryme, kur

²⁶ Гражданский кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. Н. Э. Лившиц. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. С. 175; Основные институты гражданского права зарубежных стран / Руков. авт. кол. В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000. С. 512

²⁷ Code civil suisse (du 10 décembre 1907 (Etat le 22 juin 2004)) – žr. <http://www.admin.ch/ch/f/rs/210/index.html> (prisijungimo laikas 2004 09 18)

²⁸ The civil code of Japan // EHS Law Bulletin Series, EHS Vol. II, FA-FAA, 2001 No. 2100-2101. P. 168-2

²⁹ Основные институты гражданского права зарубежных стран / Руков. авт. кол. В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000. С. 516

jis neprivalo žinoti testamento turinio. Tačiau kiti liudytojams nustatyti reikalavimai ir apribojimai yra tie patys, kaip ir sudarant įprastinius testamentus, su ta išimtimi, jog jie neprivalo būti raštingi.

- testatorius ne tik privalo išsakyti savo valią mirties atvejui, tačiau turi dar ir pareikšti, kad tai sudaro jo testamentą, vėlgi skirtingai nei kai kuriose valstybėse, kur liudytojas gali ir nežinoti, kad dalyvauja tvirtinant asmeninį testamentą.³⁰

Žodinis testamentas kiek įmanoma mažiau atidėliojant turi būti liudytojų surašytas ir patvirtintas teismo ar įgaliotos institucijos.

Žodinė testamento forma numatyta tik kritiniams atvejams. Matyt, šių testamentų ištakos sietinos su romėnų teisėje žinotais karių testamentais (*testamentum militis*): „...*commilitones...ut quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum voluntas*” (Kokiu būdu kariai besudarytų testamentą, jų valia turi galią, Trai. y Ulp. D. 29, 1, 1 pr.).³¹ Taigi karių, kurių išskirtinis statusas, karo padėtis ir pan. lėmė jiems ypatingas sąlygas, sudaromų testamentų galiojimui neturėjo įtakos įprastinių formos ir turinio reikalavimų nesilaikymas. Romos teisės korifėjus Papinjanas akcentavo, jog sutartyse būtina kreipti dėmesį į valią, o ne į žodžius (D. 50.16.219).

Stebėtina tendencija, kad žodinę formą numato valstybių, savo istorijoje patyrusių gaivalinių nelaimių, karų, perversmų, neramumų grėsmę, teisės normos. Kyla natūralus klausimas, ar Lietuvos įstatymų leidėjui nevertėtų įtvirtinti žodinės testamentų formos. Ekonominis, politinis valstybės stabilumas neskatina galvoti apie „atsargines duris” tokiems ypatingiems atvejams, be to, manytina, kad įstatyminis paveldėjimas yra pakankamas turtinių teisių tęstinumo garantas.

Prie testamento formos dar sugrįšime skyriuje apie atskiras testamentų rūšis.

1.3. Testamento turinys

Mokslinėje literatūroje skiriami trys testamento turinio elementai: 1) substitucija (įpėdinio paskyrimas, patvarkymas dėl teisių ir pareigų perėjimo po testatoriaus mirties); 2) legatas (testamentinė išskirtinė); 3) įpareigojimas (testatorius nustato įpėdiniui neturtinę prievolę atlikti veiksmus visuomenei naudingiems tikslams).³²

Romėnai buvo įtvirtinę imperatyvią taisyklę, jog testamentas yra niekinis, jeigu jame nepaskirtas įpėdinis.³³ Testamentu romėnų teisėje buvo pripažįstamas ne bet koks asmens

³⁰ Основные институты гражданского права зарубежных стран / Руков. авт. кол. В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000. С. 513

³¹ Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения). – М.: Юрид. лит., 1989. С. 429

³² Пиляева В. В. Гражданское право в схемах и определениях. – М.: ООО «ВИТРЭМ», 2002. С. 87

³³ Дождев Д. В. Римское частное право / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: «НОРМА-ИНФРА М», 1999. С. 657

patvarkymas dėl turto jo mirties atvejui, bet tik toks, kuriame buvo numatytas įpėdinio paskyrimas, mat klasikinė romėnų teisė reikalavo, kad toks paskyrimas būtų pačioje testamentu pradžioje ir jis sudarė esminę testamentu dalį: jeigu patvarkyme, padarytame mirties atvejui, būdavo net ir aiškūs nurodymai, kam ir kokia turto dalis po asmens mirties atitenka, bet niekas jame nebūdavo įvardintas įpėdiniu (niekam nesuteiktas *nomen heredis* – įpėdinio vardas), testamentas negaliojo.³⁴ Turint omeny, kiek svarbus romėnams buvo nustatytų formalumų ir mums, atrodytų, keistų procedūrų laikymasis, toks reikalavimas neišsiskyrė savo neįprastumu.

Šiuolaikinis reglamentavimas nėra tiek griežtas – LR CK 5.18 str. 2 d. nustatyta: „jeigu iš testamentu turinio testatoriaus valia aiški, tai neturi reikšmės <...> netikslus asmenų įvardijimas“. Vienok įpėdinio – asmens turtinių teisių, pareigų ir kai kurių asmeninių neturtinių teisių, sudarančių palikimą, perėmėjo po testatoriaus mirties – paskyrimas ir dabar išlieka esminiu testamentu turinio elementu, bruožu, skiriančiu testamentą nuo kitų sandorių. Įpėdinio paskyrimas testatoriaus nuožiūra, jo pasirinkimu, yra bene akivaizdžiausia testamentinės laisvės principo pasireiškimo forma. Testatorius į savo rankas perima teisę nuspręsti, ką paskirti įpėdiniu (vieną ar kelis asmenis, tiek esančius, tiek ir nesančius įpėdiniais pagal įstatymą, be to ne tik fizinius, bet ir juridinius asmenis ar valstybę, savivaldybes), iš ko paveldėjimo teisę atimti, sudaryti panašias į įpėdinių pagal įstatymą eiles tam atvejui, jei jo paskirti pirmasis įpėdinis ar įpėdiniai numirtų prieš atsirandant palikimui arba nepriimtų palikimo (substitucija). Nors įstatymas leidžia palikti turtą tiek egzistuojantiems, tiek ir neegzistuojantiems testamentu sudarymo metu asmenims, visgi normose slypi reikalavimas pakankamai individualizuoti įpėdinį, siekiant išvengti neaiškumų. Praktikoje tapo įprasta nurodyti ne tik įpėdinių vardus ir pavardes, kuriuos nesudėtinga pakeisti, bet ir giminystės ryšį su testatoriumi, jei toks yra (pvz., sūnui, dukterėčiai, vaikaičiams), kas pašalina dviprasmybę, jei kelių giminaičių vardai ir pavardės sutampa. Tačiau dar labiau pageidautinas rekvizitas yra asmens kodas, patogus tuo, jog išlieka nepakitęs visą asmens gyvenimą.

Testamentu sudarymo laisvės principas leidžia testatoriui pasirinkti įpėdinius bei paskirstyti jiems savo turtą: paskirti vieną įpėdinį visam savo turtui, arba paskirstyti palikimą keliems įpėdiniams, nurodant palikimo dalį, taip pat atimti paveldėjimo teisę iš vieno, kelių ar visų įpėdinių. Tai jis gali padaryti vadinamuoju netiesioginiu būdu (pvz., palikdamas turtą kai kuriems įstatyminiams įpėdiniams, o apie kitus nutylėdamas), taip pat tiesiogiai testamentu nurodydamas, kad iš vieno ar kito įstatyminio įpėdinio paveldėjimo teisę atima. Pirmasis būdas nėra tikrasis teisės paveldėti atėmimas, nes pvz., likus turto daliai, kuri testamentu nepaskirta, ji bus dalijama pagal

³⁴ Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. – М.: ЗЕРЦАЛО, 2000. С. 229

nustatytas įpėdinių eiles net tarp tų įpėdinių pagal įstatymą, kurių testatorius neminėjo, tuolaik, kai antruoju atveju asmenys nebus kviečiami paveldėti, nors nesant testamentu tokią teisę turėtų.

Kad testamentu sudarymo laisvė nėra absoliuti rodo LR CK 5.20 str. įtvirtinta vaikų (įvaikių), sutuoktinio, tėvų (įtėvių), reikalingų išlaikymo, teisė paveldėti privalomąją palikimo dalį, sudarančią pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą, nepaisant testamentu turinio. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 1 d. konsultaciją išlaikymo reikalingumas yra preziumuojamas, kai asmuo palikėjo mirties dieną yra nepilnametis, nedarbingas dėl savo amžiaus (sulaukęs senatvės pensijos amžiaus) ar sveikatos būklės (invalidumas), jeigu jis yra palikėjo sutuoktinis ir augina bendrą savo ir palikėjo nepilnametį vaiką, taip pat, kada įsiteisėjusiu teismo sprendimu iš palikėjo šiems asmenims buvo priteistas išlaikymas; teisė į privalomąją palikimo dalį gali būti pripažinta ir kitais atvejais, tačiau tuomet išlaikymo reikalingumas nėra įstatymo preziumuojamas ir turi būti nustatytas teismine tvarka.³⁵ Įstatymo nustatyta privalomoji palikimo dalis turi socialinę apsauginę reikšmę, taigi testatorius savo testamentu negali jos apriboti. Testamentu dalis, kurioje privalomajam įpėdiniui atimta teisė paveldėti, bus laikoma negaliojančia.

Įpėdinių paskyrimas nėra savitikslis – įpėdiniai skiriami atsiradusiam palikimui (materialiems dalykams (kilnojamiesiems ir nekilnojamiesiems daiktams) ar / ir nematerialiems dalykams (vertybiniais popieriais, patentais, prekių ženklams ir kt.), palikėjo turtinėms teisėms ir turtinėms prievolėms (servitutams, uzufruktams, įkeitimui, procesinėms teisėms ir pan.), intelektinei nuosavybei ir kitoms įstatymų nustatytoms turtinėms teisėms bei pareigoms) perimti (LR CK 5.1 str.). Tiesa, kiti įstatymai gali numatyti ribojimus galinčiam būti palikimu turtui. Testatorius gali nurodyti paliekamą įpėdiniams turtą santykinę išraiška arba konkretizuodamas daiktus. Pastaruoju atveju kyla daug nepatogumų, jei testatorius nepakankamai tiksliai apibūdina daiktą, neindividualizuoja jo požymių, kas apsunkina efektyvų paskutiniosios valios įgyvendinimą.

Kiti du testamentu turinio elementai – legatas (testamentinė išskirtinė), ir įpareigojimas – nėra būtini sandorio galiojimui. Jų testamentu gali būti ir nenumatyta. Testatorius testamentine išskirtine gali įpareigoti įpėdinį kitų asmenų naudai įvykdyti kokią nors turtinę prievolę: perduoti išskirtinės gavėjo nuosavybėn individualiais arba rūšiniais požymiais apibūdintus daiktus ar reikalavimo teises; išmokėti jam apibrėžtą piniginę sumą, teikti išlaikymą; suteikti išskirtinės gavėjui teisę naudotis daiktu ir pan. O įpareigojimas tuo ir skiriasi nuo testamentinės išskirtinės, jog

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 1 d. konsultacija Lietuvos Apeliaciniam teismui, apygardų teismams, miestų ir rajonų apylinkių teismams dėl kai kurių Civilinio kodekso bei Civilinio proceso kodekso normų taikymo – žr. <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26366> (prisijungimo data 2004 12 01)

gali būti tiek turtinio, tiek ir neturtinio pobūdžio.³⁶ Jo teisinė reikšmė ta, kad įpareigojimas nustatomas visuomenei naudingiems ar labdaros tikslams. Tačiau bendra tai, jog tiek išskirtinės gavėjai, tiek suinteresuoti nustatyto įpareigojimo įvykdymu asmenys, įgyja reikalavimo teisę į įpėdinį.

Testamento vykdytojo paskyrimas yra dar viena testatoriaus testamentinės laisvės apraiška, kalbant apie testamentą turinį. Testatorius, tiesa, tik gavęs sutikimą, testamente gali paskirti vykdytoju įpėdinį arba kitą asmenį, tiek fizinį, tiek ir juridinį, kuris lygiai rūpestingai tarsi rūpindamasis savais interesais, padėtų įpėdiniams operatyviai sutvarkyti paveldimo turto reikalus, užtikrintų testatoriaus valios tinkamą įvykdymą pagal testamente nurodytą tvarką. Šiuo aspektu nepasirūpinus testatoriui, vykdyti testamentui teismas gali paskirti palikimo administratorių.

Dviem atvejais dėl testamentą turinio trūkumų testamentas yra negaliojantis: 1) kai testamentą turinys neteisėtas; 2) kai testamentą turinys yra nesuprantamas. Pirmoji sąlyga paprastai sietina su imperatyvių įstatymo normų nesilaikymu, kada testatorius testamente numato sąlygas, prieštaraujančias įstatymui, viešajai tvarkai, gerai moralei, pvz. turta palieka nusikalstamam susivienijimui, baudžiamojo įstatymo draudžiamai veikai finansuoti, įpareigoja įpėdinį atlikti nusikaltimą ir pan. Jei neteisėtos testamentą turinio sąlygos dėl testamentinės išskirtinės ar įpareigojimo, tai šios dalys pripažintinos negaliojančiomis, o likusi testamentą dalis lieka galioti.³⁷ Suprantama, juk testamente testamentinė išskirtinė ir įpareigojimas nėra būtini. Tuo tarpu, jei neteisėtomis bus testamentą sąlygos dėl įpėdinio paskyrimo, ir jų negaliojimas nulems faktą, kad tų įpėdinių neliks, tuomet visas testamentas negalios. Dėl antrosios sąlygos - nesuprantamo turinio, testamentas negalioja, nes negali būti tinkamai įvykdytas, kadangi jo dalys prieštarauja viena kitai, arba neįmanoma suvokti testatoriaus valios. Kai testamentą tvirtina notaras, galimybių testamentą pripažinti negaliojančiu LR CK 5.16 str. 1 d. 3 p. pagrindais sumažėja iki minimumo, mat jau sudarant testamentą notaras įgyvendina savo pareigą užtikrinti sandorio teisėtumą. Tačiau Lietuvos teisinėje sistemoje atsiradus asmeniniam testamentui, kurio vykdymo praktika dar tik formuojasi, jau dabar akivaizdžios problemos, susiję su testamentą turiniu, mat ne visuomet aiškiai ir korektiškai išreikštai paskutiniajai testatoriaus valiai suprasti, teks kreiptis į teismą. Autorės nuomone, teismų praktikoje testamentų pripažinimo negaliojančiais atvejų dėl testamentą neteisėto ar nesuprantamo turinio pagausės.

³⁶ Зайцева Т. И., Крашенинников П. В. Наследственное право: комментарий законодательства и практика его применения. - М., 2000. С. 38

³⁷ Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (2) // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46). P. 25

1.4. Testamento tvirtinimas

Istoriškai dar nuo Senovės Romos laikų susiklostė, kad svarbius su turtinių teisių perleidimu susijusius dokumentus pavesta tvirtinti tik viešąsias valstybės funkcijas atliekantiems asmenims (tabularijui, pretoriui, teisėjui, didžiajam kunigaikščiui, urėdai ir t. t.). Tvirtinti testamentą LR CK kompetenciją suteikia notarui, konsuliniam pareigūnui užsienio valstybėje, bei kitiems kodekso 5.28 str. 6 d. įvardintiems asmenims.

Tvirtinant testamentą, dviejuose dokumento egzemplioriuose³⁸ parašomas tvirtinamasis įrašas, nurodomi tvirtinančio testamentą asmens vardas, pavardė, pareigos, pasirašoma, uždedami antspaudai. Duomenys apie patvirtintą testamentą įrašomi į įstaigos dokumentų registrą (žurnalą), pvz. notarinių veiksnių registrą, sveikatos priežiūros įstaigoje vedamą testamentų registravimo žurnalą. Tvirtinimo procedūra, padedanti užkirsti kelią galimiems ginčams, numatyta tik oficialiesiems testamentams.

Tvirtinant testamentą, iš testatoriaus nereikalaujami įrodymai, patvirtinantys jo nuosavybės teisę į testamentu paliekamą turtą, notarui svarbiau išsiaiškinti tikrąją testatoriaus valią bei įsitikinti testatoriaus veiksmu. Lietuvoje dėl asmenų veiksmo nustatymo kildavo daug keblumų, mat nebuvo atliekama neveiksnių asmenų, ar asmenų, kurių veiksmas apribotas dėl piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis, apskaita. Duomenys apie teismų sprendimus dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniumi faktiškai kaupiti tik pačiuose teismuose. Notarui, neturinčiam medicininių žinių, kilus abejonių dėl asmens veiksmo, objektyviai neįmanoma buvo šio fakto nustatyti. Neracionalus, kliento laiko sąnaudų reikalaujantis momentas buvęs medicininių pažymų apie asmens sveikatą pateikimas notarui. LR notariato įstatymo 31 str. nuo 1998 m. įpareigojo teismus ne vėliau kaip per 3 dienas nuo sprendimo, apribojančio fizinio asmens veiksmumą ar panaikinančio veiksmo apribojimus, įsiteisėjimo sprendimo nuorašą nusiųsti Lietuvos notarų rūmams,³⁹ kurie sudarę galimybę uždarame interneto tinklapyje notarams patikrinti testatoriaus veiksmumą prieš atliekant notarinį veiksnių. Tokiu būdu, juridinis asmens veiksmumas jau gali būti patikimai nustatytas, tuolaik kai faktiniu asmens gebėjimu suvokti savo veiksmų padarinius suabejojęs notaras tiesiog turi atsisakyti tvirtinti testamentą. Visgi neveiksnių asmenų nustatymo problema iki galo nelieka išspręsta, mat teoriškai patikrinti sudarančių asmenų veiksmumą turėtų ir ligoninių, gydymo įstaigų, sanatorijų vyriausieji gydytojai, jų pavaduotojai

³⁸ pvz., Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. liepos 12 d. įsakyme Nr. 322 „Dėl asmens sveikatos priežiūros įstaigose patvirtintų testamentų registravimo ir saugojimo tvarkos“ // V. Ž., 1999.08.04, Nr. 67-2171 nurodyta testamentą sudaryti trimis originaliais egzemplioriais

³⁹ V. Ž., 1998.05.27, Nr. 49-1329

medicinos reikalams, budintieji gydytojai, laivų kapitonai, ekspedicijų viršininkai, karinių junginių, įstaigų ar karo mokyklų vadai, laisvės atėmimo vietų viršininkai, seniūnai.

Amžius gyvuojantis reikalavimas, jog testamentą gali sudaryti tik veiksnus asmuo, jau nebekelia susidomėjimo. Tik retsykais diskutuojama dėl išskirtinių visiško veiksnumo įgijimo atvejų – sudarius santuoką ir emancipacijos būdu. Jau nebeturėtų kelti abejonių, jog tiek nepilnametis, įregistravęs santuoką (LR CK 2.5 str. 2 d.), tiek teismo sprendimu emancipuotas asmuo (LR CK 2.9 str.), įgyja ir testamentinį veiksnumą. Įdomu tai, kad Prancūzijoje dalyvaujančiam karo veiksmuose nepilnamečiui neturint giminaičių iki šeštosios eilės, jam besąlygiškai suteikiamas pilnamečio asmens veiksnumas sudaryti testamentą.⁴⁰

Prie testamentų tvirtinimo kiek sugrįšime skyriuje apie testamentų rūšis. Čia tiesiog galime pažymėti, jog subjektų, galinčių tvirtinti testamentą, pareigų pobūdis nulemia, ar testamentas laikomas oficialiuoju, viešuoju, notariniu, įprastiniu arba atitinkamai prilygintuoju oficialiajam, viešajam, notariniam, vadinamu specialiuoju), o valstybėse, nepripažįstančiose holografinio testamento, apskritai kiltų klausimas dėl nepatvirtinto testamento galiojimo.

* * *

Istoriškai susiklostė, kad Lietuvos Respublikos civilinio kodekso struktūra pratęsia senojo kodekso tradiciją, neįtvirtindama testamento definicijos. Vienok sisteminis civilinio įstatymo normų aiškinimas suteikia galimybę išsikristalizuoti šiai sąvokai, sudėti į vieną visumą iš paveldėjimo pagal testamentą institutą sudarančių normų toki apibrėžimą, kokį komentare pateikia doc. dr. A. Vileita: „testamentas – tai asmeninis, vienašalis, rašytinis, įstatymo nustatyta tvarka testatoriaus sudarytas sandoris, kurio teisiniai padariniai atsiranda tik testatoriui mirus“.⁴¹

Apžvelgus testamentą kaip sandorį individualizuojančius požymius, galiausiai galima bandyt suformuluoti ir išsamesnę testamento sąvoką. Testamentas – įstatymo nustatyta tvarka (laikantis formos ir turinio reikalavimų bei reikiamai patvirtintas) fizinio asmens sudarytas vienašalis, asmeninis sandoris, kuriuo išreiškiama testatoriaus paskutinioji valia dėl jo visų ar dalies turtinių teisių, pareigų ir kai kurių asmeninių neturtinių teisių perėjimo įpėdiniams, sukeliantis teises pasekmes tik testatoriui mirus.

Drašu siūlyti įstatymų leidėjui įtvirtinti naują normą – apibrėžimą Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, visgi vartotojų patogumui bei teisės akto taikymo aiškumui ji galėtų pasitarnauti.

⁴⁰ Основные институты гражданского права зарубежных стран/ В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000. С. 525

⁴¹ Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (2) // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46). P. 24

2. TESTAMENTŲ RŪŠYS

Jeigu tradiciškai žvilgtelsime į praeitį, romėnų teisininkas Gajus minėjo senojoje *ius civile* egzistuojant dvi testamentų rūšis:

1) *testamentum comitiis calatis*, kuris tvirtintas taikos metu du kartus per metus (kovo 24 d. ir gegužės 24 d.) kurių susirinkimuose, kur dalyvaujant tautai testatorius žodžiu pareikšdavo savo valią dėl įpėdinio paskyrimo, padarydavo patvarkymus dėl turto ir susirinkusiųjų prašydavo paliudyti jo valią; Kadangi testamentas buvo bendrojo paveldėjimo įstatymo pakeitimas, tai dėl testamento turėjo būti balsuojama, nes tik tuo būdu padarytas tautos nutarimas suteikdavo testamentui politinį ir religinį aspektą.⁴² Tad stebimos testamento tvirtinimo užuomazgos.

2) *testamentum in procinctu*, kuris buvo sudaromas irgi dalyvaujant tautai, tačiau ne paprastuose tautos susirinkimuose, bet prieš išsiruošusius į mūšį karius. Pastarųjų negalėjo sudaryti vyresnio amžiaus žmonės, nedalyvavę karo veiksmuose.

Galima pritarti doc. dr. S. Vėlyviui, kad testatoriams minėti testamentai turėjo būti nepatogūs dėl nesuteiktos galimybės paskutinei valiai išlikti viešai nežinomai, bei dėl retų progų apskritai sudaryti testamentą.⁴³ Bent jau šias kliūtis šiuolaikinis teisinis reglamentavimas sudarė bazę pašalinti, tačiau savo ruožtu sukėlė ir naujų problemų.

Šiuose testamentuose regimos viešųjų ir žodinių testamentų užuomazgos. Romėnų teisė žinojo ir viešuosius testamentus, sudaromus dalyvaujant valstybės valdžios atstovams, kuomet testamentas sudaromas teisme ir įrašomas į protokolą arba jau sudarytas testamentas perduodamas saugoti imperatoriui.⁴⁴ Būtinam reikalui esant (*in extremis*) buvo pasitelkiamas specialus testamentas – *testamentum per aes et libram*, kur testatoriaus valia galėjo būti raštu užrašyta vaškuotose lentelėse, vienok laikantis svarbios procedūros su svarstyklėmis ir liudytojais.⁴⁵

Testamentų rūšių (tipų, formų) tiek įstatymiškai reikšmingų, jog jiems būtų numatytas skirtingas teisinis reglamentavimas, įvairiose valstybėse nėra daug, tačiau jei panorėsime testamentus suklasifikuoti, kaskart pagrindu pasirinkdami vis kitą kriterijų, tuomet jų įvardinsime gausybę. Nepretenduodama į vienintelį teisingą variantą, galėčiau išskirti tokias testamentų rūšis:

I. Pagal sandorio formą:

1. Žodiniai testamentai;

⁴² Girard P. F. Romėnų teisė / red. A. Janulaitis, vertė A. Tamošaitis. – K.: VDU Teisės fakultetas, 1933. P. 18

⁴³ Nekrošius I. Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – V.: Justitia, 1999. P. 183

⁴⁴ Ten pat. P. 185

⁴⁵ Girard P. F. Romėnų teisė / red. A. Janulaitis, vertė A. Tamošaitis. – K.: VDU Teisės fakultetas, 1933. P. 23-25

2. Rašytiniai testamentai:

- a) paprastos rašytinės formos;
- b) notarinės formos.

II. Pagal pobūdį ir sudarymo būdą:

1. Oficialieji testamentai:

- a) patvirtintieji notaro arba Lietuvos respublikos konsulinio pareigūno atitinkamoje valstybėje;
- b) oficialiesiems prilygintieji testamentai.

2. Asmeniniai testamentai, dar vadinami holografiniais:

- a) perduotieji saugoti testamentai;
- b) uždari (slapti, „mistiniai“), neatskleisti testamentai.

III. Pagal subjektus, sudarančius testamentą:

- 1. Vienasmenis testamentas;
- 2. Bendrasis testamentas (įskaitant bendrąjį sutuoktinių testamentą).

IV. Pagal liudytojų dalyvavimo būtinumą:

- 1. Sudaromi ir / ar patvirtinami ar perduodami saugoti liudytojų akivaizdoje;
- 2. Sudaromi ir / ar patvirtinami ar perduodami saugoti liudytojams nedalyvaujant, arba dalyvaujant, jei prašo testatorius.

V. „Teritoriniu požiūriu“:

- 3. „Nacionalinis“ testamentas;
- 4. Tarptautinis testamentas (Konvencija „Dėl vieningo įstatymo tarptautinio testamento formai“⁴⁶)

VI. Pagal įregistravimo faktą:

- 1. Privalomai įregistruoti testamentai;
- 2. Neperduoti saugoti ir neįregistruoti testamentai.

Pakartosim, idant neapsigautume ir nesusidarytume iškreipto vaizdo, dera turėti omenyje, jog tiek rūšių galime įvardinti tik tada, jei akcentuojame skirtingus testamento bruožus, mat iš esmės minėtos rūšys tarpusavyje kiek persidengia, atskleisdamos vis kitą to paties testamento pusę.

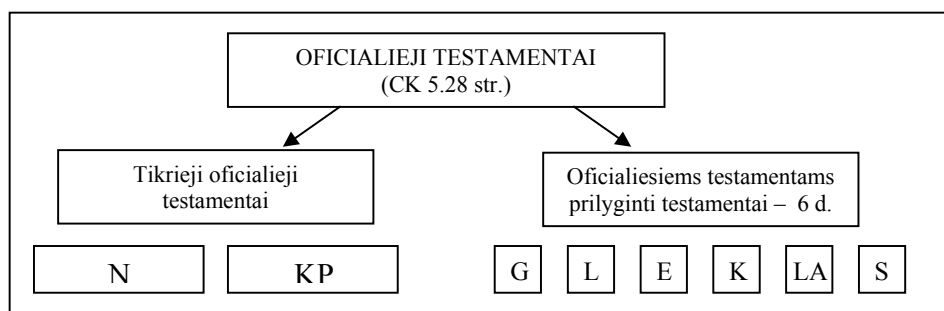
Apžvelgsime, kokios testamentų rūšys rado vietą mūsų valstybės ir užsienio šalių teisinėje praktikoje, bei patirsime, su kokiais keblumais susiduriama sudarant, tvirtinant, saugant, apskaitant, paskelbiant šiuos testamentus.

⁴⁶ Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will (Washington. D.C., 26 October 1973)

2.1. Oficialieji testamentai (patvirtintieji notaro arba konsulinio pareigūno)

Pastebėsime, jog LR CK 5.28 str. 1 ir 6 d. oficialiuosius testamentus tarsi skelia į dvi dalis, kurių pirmąją pavadintume tikraisiais oficialiaisiais testamentais – tai testamentai, kurie sudaryti raštu dviem egzemplioriais ir patvirtinti notaro arba Lietuvos Respublikos konsulinio pareigūno atitinkamoje valstybėje, o antrąją sudaro oficialiesiems testamentams prilyginami testamentai – tai testamentai, kurių baigtinį sąrašą pateikia LR CK 5.28 str. 6 d. (žr. 1 schema). Toks skirstymas yra ne tiek teoriškai reikšmingas, kiek praktikai suteikiantis aiškumo, juo labiau, kad teisinis reglamentavimas jiems yra kiek skirtingas.

1 schema. Oficialieji testamentai

Lietuvoje notaras, nors ir nesantis valstybės tarnautoju, o veikiantis kaip privatus asmuo, tačiau vykdantis privatinų teisinių santykių užtikrinimo funkciją, asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą, iki šiol yra pagrindinis subjektas, į kurį fiziniai asmenys, suinteresuoti savo turto likimu po mirties bei įpėdinių materialine gerove, kreipiasi prašydami patvirtinti testamentą. Notaro uždavinys – užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą, dar sandorio sudarymo stadijoje užkirsti kelią galimiems ginčams. Notaro patvirtintiems sandoriams yra suteikiama visuomeninė reikšmė ir juridškai privalomo dokumento galia. Suvokiama, kodėl šis profesionalus teisininkas, kliento konsultantas ir teisės vadovas naudojasi tokiu visuomenės pasitikėjimu. Vadovaudamasis LR notariato įstatymu⁴⁷, notaras tvirtina sandorius (taigi ir testamentus) bei priima saugoti oficialiesiems testamentams prilyginamus testamentus ir asmeninius testamentus.

Lietuvos notarų veiklos teritorija neperžengia mūsų valstybės sienų, tad lietuviai užsienyje, jaučiantys diskomfortą dėl kalbos barjero kreiptis į vietos notarą, atlikti notarinius veiksmus – testamento patvirtinimą arba asmeninio testamento perdavimą saugoti – gali ir pas Lietuvos Respublikos konsulinius pareigūnus atitinkamoje valstybėje. Konsulinis pareigūnas šioje savo

⁴⁷ V. Ž., 1992.10.10, Nr.: 28-810

veiklos srityje vadovaujasi LR notariato įstatymu, Konsuliniu statutu, Teisingumo ministro, Užsienio reikalų ministro įsakymais, kitais poįstatyminiais aktais ir tarptautinėmis sutartimis.

Nors konsulinio pareigūno patvirtintas testamentas įgyja tokią pat juridinę galią kaip ir notaro patvirtintas testamentas, vienas dalykas, kuris gali išlįsti kaip trūkumas, kad skirtingai, nei notarui, konsuliniam pareigūnui eiti pareigas nėra keliamas teisininko kvalifikacijos reikalavimas, o notarinių veiksmų atlikimas nėra pagrindinis jo, kaip diplomato, veiklos baras, kas retsykais testatoriui gali sukelti abejonę, ar tie veiksmai bus atlikti tinkamai.

Testament par acte public Prancūzijoje ir Šveicarijoje, *testamento per atto di notaio* Italijoje, *Öffentliches testament* Vokietijoje – tai vis tie patys oficialieji (kitais viešieji, atvirieji) – atvirai notaro akivaizdoje pagal testatoriaus pareiškimą raštu surašomi ir notaro patvirtinami testamentai - labiausiai pasaulyje paplitusi praktika. Skirtingumai pasireiškia tik momentuose dėl notarų ir liudytojų skaičiaus (Prancūzijoje reikalaujama dviejų notarų ir liudytojo arba vieno notaro ir dviejų liudytojų), jeigu liudytojų dalyvavimas yra būtinas, mat paprastai liudytojai dalyvauja tik tada, jei to pageidauja testatorius. Kai kuriose valstybėse oficialiuosius testamentus gali tvirtinti ne tik notaras, bet ir teismas. Antai, oficialusis testamentas pagal Vengrijos CK 625 str. gali būti sudaromas arba pas viešąjį notarą, arba teisme. Oficialiesiems testamentams taikomi tokie patys formalieji reikalavimai, kaip ir kitų notarinių dokumentų galiojimui.

Rusijos Federacijos CK nevartoja oficialiojo (viešojo) testamentų sąvokos. Jis mini „notariškai patvirtintą testamentą“ (rus. „*нотариально удостоверенное завещание*“) ir „prilyginamus notariškai patvirtintiems testamentams“ (rus. „*завещания, приравняемые к нотариально удостоверенным завещаниям*“). Tokie buvo nurodyti ir nebegaliojančiame 1964 m. civiliniame kodekse. Grynai gramatiškai aiškinant vartojamų sąvokų (žodžių) reikšmės nėra sinonimai LR CK pasitelktoms sąvokoms, tačiau *content* (turinio) aiškinimas leidžia nustatyti, jog iš esmės tai yra atitinkamai tie patys notaro ir konsulinio pareigūno patvirtinti testamentai (LR CK 5.28 str. 1 d.) bei prilyginami oficialiesiems testamentams (LR CK 5.28 str. 6 d.).

2.2. Oficialiesiems testamentams prilyginami testamentai

Oficialiesiems testamentams prilyginamus testamentus galime suskaidyti į dvi grupes:

1) patvirtinti specifinėmis sąlygomis ir atvejais įstaigose, kurioms yra nustatytas ypatingas režimas visuomenės sveikatos, krašto ir asmenų saugumo poreikiais:

- asmenų, kurie gydomi ligoninėse, kitose stacionarinėse gydymo-profilaktikos įstaigose, sanatorijose arba gyvena senelių ir invalidų namuose, testamentai, patvirtinti tų ligoninių, gydymo įstaigų, sanatorijų vyriausiųjų gydytojų, jų pavaduotojų medicinos reikalams arba budinčiųjų gydytojų, taip pat šių senelių ir invalidų namų direktorių ir vyriausiųjų gydytojų (LR CK 5.28 str. 6 d. 1 p., 1 schemoje „G”);
- karių testamentai, patvirtinti dalinių, junginių, įstaigų ir karo mokyklų vadų (viršininkų) (LR CK 5.28 str. 6 d. 4 p., 1 schemoje „K”);
- asmenų, esančių laisvės atėmimo vietose, testamentai, patvirtinti laisvės atėmimo vietų viršininkų (LR CK 5.28 str. 6 d. 5 p., 1 schemoje „LA”); arba

2) sudaryti vietose, kurios būdamos tiek nutolusios, kad notaro biurai ar konsulinės įstaigos praktiškai nepasiekiami, arba pasiekiami sugaištant neracionaliai daug laiko ir pastangų:

- asmenų, esančių plaukiojančiuose jūrų laivuose arba vidaus plaukiojimo laivuose, plaukiojančiuose su Lietuvos valstybės vėliava, testamentai, patvirtinti tų laivų kapitonų (LR CK 5.28 str. 6 d. 2 p., 1 schemoje „L”);
- asmenų, esančių žvalgomosiose, mokslinėse, sportinėse ir kitose ekspedicijose, testamentai, patvirtinti tų ekspedicijų viršininkų (LR CK 5.28 str. 6 d. 3 p., 1 schemoje „E”)
- testatoriaus gyvenamosios vietos seniūnų patvirtinti testamentai (LR CK 5.28 str. 6 d. 6p., 1 schemoje „S”). Tai yra naujovė, įvesta 2001 m. įsigaliojus LR CK. Senasis kodeksas seniūnams tokių įgaliojimų nebuvo suteikęs.

Pirmoji iš minėtųjų grupių Europos valstybėse rodo tendenciją nunykti. O Lietuvoje nors LR notariato įstatymo 28 str. suteikia teisę notarui atlikti notaro veiksmus suinteresuotam asmeniui dėl svarbios priežasties (ligos, invalidumo ir kt.) negalinčiam atvykti į notaro biurą, pagal iškvietimą kad ir testatoriaus namuose, medicinos pagalbos ar kitoje įstaigoje (tai ir laisvės atėmimo įstaigoje, ir kariniame dalinyje), teisę pagal savo pareigas tvirtinti testamentą išsaugojo ne tik laivų kapitonai, ekspedicijų viršininkai, seniūnai (šioms asmenims notarinių veiksmų atlikimo funkcijos suteikimas randa pateisinimą), bet iki šiol kaip atsarginį variantą, jei atitinkamu atveju notaras nespės laiku atvykti į vietą, tą teisę išlaikė ir ligoninių, gydymo įstaigų, sanatorijų vyriausieji gydytojai, jų pavaduotojai medicinos reikalams, budintieji gydytojai, taip pat senelių ir invalidų namų direktoriai ir vyriausieji gydytojai; dalinių, junginių, įstaigų ir karo mokyklų vadai (viršininkai); laisvės atėmimo vietų viršininkai. Tvirtinti testamentų neįgaliojami jokie kiti gydytojai, medicinos seserys, senelių namų socialiniai darbuotojai, laivų kapitonų vyriausieji padėjėjai ar juo labiau kiti įgulos nariai, ekspediciją aptarnaujantys asmenys (pvz., logistai), paminėtų karinių įstaigų viršininkų

pavadootojai ar kiti žemesnes tarnybos pareigas atliekantieji, laisvės atėmimo įstaigų viršininkų pavadootojai auklėjamajam darbui ar priežiūrai, inspektoriai, visuomeniniais pagrindais dirbančios seniūnijos tarybos nariai - priešingu atveju testamentai nebus prilyginti oficialiesiems testamentams, t. y. nustatytų reikalavimų pažeidimas neužtikrins testamentui to statuso, kurio tikimasi. Jei tie testamentai bus surašyti, pasirašyti, datuoti paties testatoriaus ranka, tai galėsime kalbėti apie asmeninį testamentą, o minėtų neįgaliotųjų asmenų parašai prilygs liudytojų parašams. Tuo tarpu, jei asmeniniam testamentui keliamų reikalavimų nebus laikytasi, remiantis Lietuvos Respublikos teisiniu reglamentavimu sunku bus kalbėti apie šių testamentų teisinę galią.

Atkreiptinas dėmesys ir į kitą svarbų momentą – anaipol nereiškia, jog panorėjus (pvz., kad taip patogiau, arčiau, greičiau), galima kreiptis į bet kurį iš įstatymu įgalintų asmenų su prašymu patvirtinti testamentą: teisinė normų formuluotė vienareikšmiškai ir siaurai apibrėžia testatorių, kuriems konkretus pareigūnas gali patvirtinti testamentą, ratą. Kitų asmenų testamentų jie neturi teisės tvirtinti, pvz., seniūnai negali tvirtinti jų seniūnijoje negyvenančių asmenų testamentų, o kario šeimos nariai ar greta karinio dalinio gyvenantis pensininkas negali kreiptis į dalinio vadą (viršininką), prašydamas patvirtinti testamentą.

Vakarų Europos valstybėse galinčių tvirtinti testamentus asmenų sąrašas yra nelyginamai trumpesnis.

Pavyzdžio dėlei galime paminėti, jog vengiant piktnaudžiavimų besigydančiojo asmens bejėgiška būkle, Prancūzijoje nustatytas bendras apribojimas (tiesa, yra kai kurios išimtys paskiriems legatams) daryti testamentinius turto patvarkymus gydytojų, medicinos personalo (išskyrus prižiūrėtojus) ir vaistininkų naudai, kurių pacientu gydymasis liga, kuri sukėlė mirtį, buvo testatorius, sudarydamas testamentą.⁴⁸

Pagal LR prekybinės laivybos įstatymo⁴⁹ 13 str. laivo kapitonas tvirtina laive esančio asmens surašytą testamentą, priima jį saugoti ir perduoda palikėjo paskutinės nuolatinės gyvenamosios vietos notarų biurui. Pastebimas tam tikras neatitikimas, mat šio straipsnio norma prasilenkia su Oficialiesiems testamentams prilyginamų testamentų perdavimo saugoti notarams tvarkos nuostata, kur nurodyta, jog testamentas perduodamas saugoti notarui, kurio veiklos teritorijoje yra registruotas jūrų laivas arba vidaus plaukiojimo laivas. Testatoriaus paskutinė nuolatinė gyvenamoji vieta nebūtinai sutampa su laivo registracijos vieta, tuomet kyla klausimas, kuriam notarų biurui perduoti testamentą. Teisės aktų hierarchija prioritetą lemia įstatyminei normai.

⁴⁸ Основные институты гражданского права зарубежных стран/ В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000. С. 525

⁴⁹ V. Ž. 1996.10.18, Nr. 101-2300.

Be to, pastaroji gelbsti ir situacijoje, kuomet testatoriaus nuolatinė gyvenamoji vieta nežinoma ar ją keblu nustatyti, suteikdama išeitį - galimybę perduoti testamentą Lietuvos notarų rūmams.

Laivo kapitono patvirtintą testamentą kaip specialųjį testamentą užsienio valstybių civiliniai įstatymai, ko gero, numato dažniausiai. Antai Italijos CK⁵⁰ 611-616 str. nustato testamentų tvirtinimo tvarką, minėdamas šio fakto įrašymą žurnale bei dviejų egzempliorių būtinybę, ne tik jūrų laivuose, bet ir orlaivuose. Tiek Italijos, tiek Prancūzijos kodeksai gana išsamiai reglamentuoja testamentų tvirtinimo procedūrą kariniuose jūrų laivuose ir prekybiniuose laivuose bei perdavimą saugoti, prisišvartavus užsienio ar nacionaliniame uoste, taip pat atribodami tarpinį adresatą (atitinkamą ministeriją), per kurį testamentas vėliau pasiekia testatoriaus paskutinės gyvenamosios vietos notarą. Beje, Prancūzijos laive testamentą dviejų liudytojų akivaizdoje tvirtinti gali ne tik kapitonas, bet jam nesant, ir jį pavaduojantys vienasmeniškai arba kartu administracijos pareigūnas ar superkargas (asmuo, atsakingas už krovinį), o savo ruožtu visų pirmųjų testamentus tvirtina pagal tarnybos pareigas paskui juos einantys įgulos nariai. Japonijos CK 978 str. irgi sudaryti testamentą leidžiama ne tik kapitono, bet ir kito įgulos nario bei liudytojų akivaizdoje. Vokietijos CK⁵¹ (BGB) 2251 str. suteikia galimybę skubos tvarka sudaryti testamentą plaukiančiame laive, valią išreiškiant raštu ar žodžiu prie trijų liudytojų. Kalbant apie tokių testamentų vietą, pažymėtina aplinkybė, jog vienos valstybės, kaip ir Lietuvoje, jie yra prilyginami viešiesiems (notariškai patvirtintiems) testamentams (Rusija, Ukraina), - tuomet labai svarbi yra rašytinė sandorio forma; kitose gi jie, kaip specialieji (Italija, Vokietija), netenka teisinės galios, jei suėjus nustatytam terminui (paprastai 3 mėnesiams) nuo ypatingųjų aplinkybių išnykimo (šiuo atveju grįžimo iš tolimojo plaukiojimo), testamentas nėra sudaromas ordinarine tvarka, t. y. pas notarą.

2001 m. įsigaliojusio LR CK 5.28 str. 6 d. 6 punktu nustatyta, jog ir testatoriaus gyvenamosios vietos seniūnų patvirtinti testamentai prilyginami oficialiesiems. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog radosi naujovė, mat iki tol galiojusiam CK notariniams testamentams prilygintų testamentų gretose šio pareigūno patvirtintų testamentų neregėjome. Betgi tiesa ir tai, jog 1995 m. LR įstatyme „Dėl notarinių veiksmų atlikimo kaimo vietovėse“⁵² buvę nustatyta, kad iki Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų reformos pabaigos savivaldybių seniūnijų kaimo vietovėse seniūnai gali atlikti kai kuriuos notarinius veiksmus, įskaitant testamentų tvirtinimą, už ką

⁵⁰ Il Codice Civile Italiano (R.D. 16 marzo 1942, n. 262 Approvazione del testo del Codice Civile) (Pubblicato nella edizione straordinaria della Gazzetta Ufficiale, n. 79 del 4 aprile 1942) – žr.

http://www.jus.unin.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv/home.html (prisijungimo laikas 2004 10 27)

⁵¹ Bürgerliches Gesetzbuch (Gesetz vom 18.8.1896 (RGBl. S. 195), Zuletzt geändert durch Gesetz vom 5.5.2004 (BGBl. I S. 718) m.W.v. 1.7.2004 - pvz. žr. <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf> (prisijungimo laikas 2004 11 20)

⁵² V. Ž. 1995.06.28, Nr. 53-1301 (neteko galios - žr. V. Ž., 2003.02.12, Nr. 15-599)

imtas atlyginimas į savivaldybės biudžetą. 1997 m. šis įstatymas pakito LR notarinių veiksmų atlikimo rajonų savivaldybių seniūnijose įstatymu, transformavusiu seniūnų atliekamų notarinių veiksmų teritoriją, eliminuodamas seniūnijas – savivaldybių centrus, kuriuose yra notariniai biurai, taip išvengiant tą pačią vietovę aptarnaujančių notarų funkcijų dubliavimo. Kalbant apie testamentų statusą, matyt, nebūtų buvę klaidinga seniūnų patvirtintus testamentus priskirti prie notariniams testamentams prilyginamų testamentų, tiesiog tuoliai to nesuskubta padaryti kodifikuoto įstatymo raidėje. Šiuo metu gi regis priešinga situacija – kodekso normoje numatyta seniūnų teisė tvirtinti testamentus Notariato įstatyme nebepakartota. Gali kilti mintis, kad seniūno vaidmuo susiveda tik į parašo dokumente (testamente) tvirtinimą. Visgi civilinio kodekso prioritetas prieš įstatymą verčia atmesti tokius svarstymus.

Nepretenduodami būti išradėjais, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso rengėjai, tikriausiai ir čia pasirinko vokiškuoju kodeksu, kur jau gerokai anksčiau puikavosi analogiška mūsiškai nuostata, numatanti vietos savivaldos pareigūnui teisę tvirtinti testamentą: Vokietijos civilinio kodekso (BGB)⁵³ 2249 str. įgalino bendruomenės burmistrą dviejų liudytojų akivaizdoje tvirtinti testamentą, jeigu baiminamasi, kad asmuo numirs anksčiau nei pavyks testamentą patvirtinti notariškai. Šie testamentai savo specifika prilygsta notariniams (t. y. viešiesiems) testamentams. Tiesa, jeigu testatorius nenumiršta, suėjus trims mėnesiams nuo testamentų sudarymo tokia specialia tvarka, testamentas netenka galios. Italijos CK numatyta, kad specialieji testamentai, sudaryti epidemijos, stichinių nelaimių metu arba kilus pilietiniams neramumams, gali būti patvirtinti ne tik notaro, bet ir vietinių valdžios organų ar dvasininko, dalyvaujant bent dviem ne vyresniems nei 70 m. liudytojams.⁵⁴ Panašiai ir Prancūzijos CK galimybę kreiptis į taikos teisėją ar komunos municipalinį pareigūną, turint tikslą sudaryti testamentą, numato tik ypatingoms aplinkybėms susiklosčius, kuomet nutrūkęs susisiekimas dėl maro ar kitos užkrečiamos ligos. Suvokiamas toks išskirtinis dėmesys marui Napoleono kodekse, mat viduramžiais, taip pat XVIII-XX a. Vakarų Europą siaubė pasikartojančios šios ligos pandemijos ir epidemijos.

LR Teisingumo ministro patvirtinta Oficialiesiems testamentams prilyginamų testamentų perdavimo saugoti notarams tvarka⁵⁵ reglamentuoja bendrus reikalavimus, kur, kada, kam ir kokių būdu LR CK 5.28 straipsnio 6 dalyje išvardintieji testamentai perduodami saugoti. Siekiant racionalizuoti testamentų paiešką ir garantuoti jo savalaikį atskleidimą, šie testamentai perduodami

⁵³ Bürgerliches Gesetzbuch (Gesetz vom 18.8.1896 (RGBl. S. 195), Zuletzt geändert durch Gesetz vom 5.5.2004 (BGBl. I S. 718) m.W.v. 1.7.2004 - pvz. žr. <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf> (prisijungimo laikas 2004 11 20)

⁵⁴ Основные институты гражданского права зарубежных стран / В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000. С. 521

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro 2001 m. birželio 20 d. įsakymas Nr. 105 „Dėl Oficialiesiems testamentams prilyginamų testamentų perdavimo saugoti notarams tvarkos patvirtinimo“//V. Ž., 2001.06.27,Nr.55-1970

notarui, kurio veiklos teritorijoje yra ligoninė, kita stacionarinė gydymo - profilaktikos įstaiga, sanatorija, senelių ir invalidų namai; laivo registracijos vieta; ekspediciją organizuojančio asmens buveinė; dalinio, junginio, įstaigos, karo mokyklos ar laisvės atėmimo įstaigos buvimo vieta arba seniūnijos buveinė. Kad nebūtų atitraukti nuo tiesioginių savo pareigų, asmenys, turintys teisę tvirtinti oficialiesiems testamentams prilyginamus testamentus, notarui juos gali perduoti ir per savo įgaliotus atstovus. Tiesa, terminas tą padaryti „kiek įmanoma greičiau“ yra gana išplaukęs. O ir tų pareigūnų civilinės atsakomybės klausimas nereglamentuotas: nėra aišku, kam kils pareiga atlyginti, jei patvirtintas testamentas bus niekinis dėl turinio klaidų arba pavėluotai jį perdavus notaro žinion bus padaryta žala. Priimdamas saugoti oficialiajam testamentui prilygintą testamentą, notaras netikrina jo turinio, tačiau tikrina tam tikrų dokumento rekvizitų buvimą. Abejotina doc. dr. A. Vileitos nuomonė komentare, kad testatoriaus asmens kodo ar dokumento registravimo datos ir numerio nenurodymas neturi būti pagrindas nepriimti testamento saugoti, juolab kai tai sudarytų neįmanomą duomenų perdavimą Testamentų registru. Apie oficialiesiems prilygintų testamentų priėmimą saugoti per tris darbo dienas notaras praneša testamentų registru. Terminu praleidimas nesukels testamento negaliojimo pasekmių, tačiau neužtikrins testamentinių įpėdinių teisių, kurie pagrįstai tikisi, kad visa aktuali informacija apie perduotus saugoti ir patvirtintus testamentus bus sukaupta viename duomenų banke ir prireikus panaudota.

2.3 Asmeniniai (holografiniai) ir uždarieji testamentai

Oficialieji testamentai nėra vienintelis teisėtas testamento sudarymo būdas, nors Testamentų registro sukaupiti statistiniai duomenys rodo juos esant absoliučiais lyderiais.⁵⁶ Testamentą asmuo gali sudaryti ir pats, be jokių pašalinių asmenų, juo labiau oficialių pareigūnų, įsikišimo, net nekeldamas kojos iš namų. Palengvinti testatoriui išreikšti savo paskutinę valią – ko gero, svarbiausias asmeninių (sava ranka surašytų, holografinių) testamentų tikslas ir privalumas, nulėmęs jo populiarumą pasaulio valstybių teisėkūroje (Prancūzijoje ir Šveicarijoje - *testament olographe*, Italijoje – *testamento olografo*, Vokietijoje – *Eigenhändiges Testament*). Tokią galimybę nuo 2001 m. suteikė ir LR civilinis kodeksas, įvedęs senajam kodeksui neregėtą naujovę – asmeninį testamentą, kurio galiojimui nustatė išties paprastus ir fizinių trūkumų neturinčiam asmeniui be

⁵⁶ žr. Testamentų registre įregistruotų testamentų skaičių pagal rūšis, <http://www.lhr.lt/TR/TR.htm> (prisijungimo laikas 2004 11 25)

vargo įvykdomus imperatyvius reikalavimus dėl asmeninio testamentų rekvizitų ir jo techninio būdo, kurių nesilaikymas daro testamentą negaliojantį:

- a) testatorius savo ranka privalo surašyti testamentą nuo pradžios iki galo, - svarbi paties autoriaus rašysena, kad suabejojus testatoriaus tapatybę, ją įmanoma būtų nustatyti teismo ekspertams, todėl neleistina kitam asmeniui surašyti testamentą už testatorių arba naudoti technines priemones. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau pradėjo formuoti praktiką dėl asmeninio testamentų sudarymo, jo turinio ir formos, suformuluodamas taisyklę, jog kito asmens ranka surašytas, o testatoriaus pasirašytas testamentas, negalioja; asmeninis testamentas negali būti surašytas spausdinimo ar kompiuterine technika.⁵⁷
- b) jame privalo būti nurodytas testatoriaus vardas, pavardė, testamentų sudarymo data (metai, mėnuo, diena) ir vieta;
- c) testamentas turi būti užbaigtas, t. y. sudaryti vientisą dokumentą;
- d) testamentą testatorius turi pats pasirašyti.

Kai kurių panašumų į dabartinį asmeninį testamentą turėjęs, tačiau jam netapatus, Lietuvos tarpukario teisėje – Civilinių įstatymų sąvade buvęs įtvirtintas *naminis* testamentas: nebuvo reikalinga dalyvauti viešiesiems pareigūnams, testamentą palikėjas rašydavo savo buvimo vietoje, tačiau skirtingai nuo šiuolaikinio asmeninio testamentų, nebuvo griežto reikalavimo testamentą pačiam testatoriui surašyti savo ranka ir pasirašyti: testatoriui prašant iš jo žodžių testamentą galėjo surašyti kitas asmuo (1046 str.), o pasirašymui taikytas dabar tik oficialiesiems testamentams leistinas kito asmens pasirašymas testamente (1053 str., analogiškas LR CK 5.29 str.); tiesa, dar reikalauta trijų (arba dviejų, įskaitant dvasiškąjį tėvą) liudytojų dalyvavimo.⁵⁸

Lietuvoje įvedus asmeninį testamentą, reglamentuotas ir jo perdavimas saugoti. Perduotas saugoti notarui ar konsuliniam pareigūnui užsienio valstybėje sulig LR CK 5.31 str. 2 d. nustatyta tvarka asmeninis testamentas prilyginamas oficialiajam. Tam yra būtina:

- 1) kad testamentą perduotų pats testatorius, pareikšdamas, kad testamente išreikšta jo paskutinė valia;
- 2) testamentą perduoti užklijuotame voke, kurį priimanti įstaiga antspauduoja, o ant voko pasirašo testatorius bei testamentą priimantis asmuo;

⁵⁷ žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje B. Lukoševičienė v. Vilniaus apskrities VMI Ukmergės skyrius, Nr. 3K-3-14/2004 m., kat. 30.1; 30.4; 2004 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje A. Lenkauskas v. Kauno apskrities VMI, Nr. 3K-3-195/2004 m., kat. 30.4; 2004 m. lapkričio 3 d. nutartis civilinėje byloje T. Vengrytė v. Vilniaus apskrities VMI, Nr. 3K-3-581/2004 m., kat. 30.1; 30.4.

⁵⁸ Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai (X tomo I dalis). – K.: „Literatūros“ knygnas, 1933. P. 249-257

3) apie testamentą priėmimą saugoti surašyti atitinkamo turinio akta, nurodant testatoriaus ir priimančio asmens duomenis bei jiedviem pasirašyti.

Toks testamentas, kuomet su jo turiniu nesuteikiama galimybė susipažinti kitiems asmenims, taip pat ir notarui, dar vadinamas uždaruju (*закрытое завещание*), slaptuoju (*testament mystique, testamento segreto*) testamentu. Štai Italijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos civiliniai kodeksai uždaramam testamentui numato tas pačias sąlygas kaip mūsų asmeninio testamentą perdavimo saugoti atvejui, tačiau Italijoje, Rusijoje ir Baltarusijoje šiame procese dar privalu dalyvauti dviems liudytojams, o Prancūzijoje net šešiams liudytojams. Esminis dalykas, skiriantis asmeninį ir uždarąjį testamentą yra tas, kad antrojo nebūtina surašyti paties testatoriaus ranka, o jį gali surašyti ir kitas asmuo, net naudodamas technines priemones.

Žinoma, testatoriaus valia pasirinkti, kur laikyti savo asmeninį testamentą: namuose kartu su kitais svarbiais dokumentais, paprašyti artimo draugo „priglausti“ jį savame stalčiuje, ar perduoti jį saugoti notaro ar konsulinio pareigūno įstaigos seife, tokiu būdu užtikrinant, jog testamentas nepakliūs į piktavalių ir suinteresuotų paveldėjimu pagal įstatymą asmenų rankas, nebus prarastas, sunaikintas, pamirštas. Asmeniniam testamentui galioti perdavimas jį saugoti viešąsias funkcijas atliekančiam pareigūnui nėra būtinoji sąlyga. Su tuo yra susijęs bene svarbiausias asmeninių testamentų trūkumas. Jei per vienerius metus po testatoriaus mirties neperduotas saugoti testamentas nebus pateiktas teismui patvirtinti, jis nebegalios. Toks ilgas terminas kelia didžiulę sumaištį paveldėjimo teisiniuose santykiuose, mat neturint duomenų apie asmeninio testamentą egzistavimą, pradeda veikti paveldėjimo pagal įstatymą instituto normos bei taikomas bendrasis trijų mėnesių terminas palikimui priimti. Susiklosto įstatyminiams įpėdiniams išties nemaloni situacija. Jų palikimo priėmimo aktas netenka galios, taikoma restitucija - turtas, sudarantis palikimą turi būti gražintas testamentiniams įpėdiniams paskirstyti. Teisinio apibrėžtumo ir įpėdinių teisėtų lūkesčių principas suponuoja logišką padėtį sušvelninančiu sprendimu būsiant termino palikimui priimti ir termino, per kurį neperduotas saugoti testamentas turi būti pateiktas teismui patvirtinti, suvienodinimu (ilginant pirmąjį, trumpinant antrąjį arba pasirinkus tarpinį variantą).

Tikslinga užsiminti ir apie testamentų paskelbimą. Lietuvos Respublikos notarų rūmai praktikoje nustatę, jog skelbtini tik asmeniniai testamentai bei bendrieji sutuoktinių testamentai, kurių skelbimą numatęs įstatymas, o LR CK 5.33 str. komentare doc. dr. A. Vileita išreiškęs nuomonę, jog turi būti skelbiami visi pas notarą saugomi testamentai.⁵⁹ Klausimai, kokius testamentus, kokiu būdu palikimo atsiradimo vietos notaras privalo skelbti, kaip testamentai turėtų

⁵⁹ Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (2) // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46); P. 41

būti perduoti šiam notarui, jeigu jis saugomas kito notaro biure, kokių veiksmų imtis, jei atidarius perduoto saugoti asmeninio testamentu voką paaiškėtų, kad reikalingas vertėjas ir pan. lieka diskusijų objektu, kol poįstatyminiu aktu nėra nustatyta testamentų skelbimo tvarka.

Asmeninius testamentus nuo oficialiųjų skiria keli labiau ar mažiau palankūs testatoriui, jo įpėdiniais, paveldėjimo bylą tvarkantiems asmenims ir kitiems suinteresuotiems asmenims tiek pozityvaus, tiek negatyvaus pobūdžio požymiai:

1. Institucijų išvengimas. Jiems sudaryti nereikia kreiptis į valstybės įgaliotus pareigūnus ar institucijas (notarą, teismą, konsulinį pareigūną, seniūną, vyriausiąjį gydytoją ir kt.) ar atskleisti jiems testamentu turinį. Išvengiama testamentu tvirtinimo procedūros. Tai akivaizdžiausias asmeninių testamentų privalumas, vienok savo ruožtu sąlygojantis daugiau galimybių jį nugincyti neatsižvelgiant į testatoriaus valią.⁶⁰

2. Forma. Šiam testamentui yra numatyti kiek paprastesni formos ir rekvizitų reikalavimai: privalo būti surašytas ir pasirašytas paties testatoriaus ranka, nurodyti testatoriaus asmens duomenys, testamentu sudarymo vieta ir data. Vietos ir datos rekvizitų reikalavimas kiek sušvelninamas ta prasme, jog esant galimybei jas nustatyti kitais būdais, testamentu galiojimas nenukenčia.

3. Laikas ir vieta. Jį asmuo gali sudaryti bet kuriuo metu (aišku, jis vis tiek privalo būti sulaukęs nustatyto amžiaus, būti veiksnus) ir bet kurioje pasaulio vietoje.

4. Kalba. Jis gali būti sudarytas bet kuria kalba, – patogiu testatoriui, tačiau ne visada patogiu asmeniui, turinčiam paskelbti perduotą saugoti uždara asmeninį testamentą, kuomet atidarius voką paaiškėja, kad reikalingas vertėjas. Skelbimo sustabdymas ar atidėjimas mūsų šalyje nėra reglamentuotas. Taip pat tinkama paminėti trumpinimų, simbolišiais išreikštos arba užkoduotos rašyenos draudimą. Betgi atlaidžiau įstatymų leidėjas žiūri į testamentu teksto klaidas.

5. Kaina. Jo sudarymas, pakeitimas, panaikinimas testatoriui nieko nekainuoja.

6. Saugojimas ir registravimas. Testatoriaus apsisprendimo reikalas: niekam nepavesti saugoti testamentu, prisiimant riziką, kad testamentas gali būti sunaikintas arba likti neatskleistas, ar perduoti testamentą saugoti notarui ar konsuliniam pareigūnui (iš čia kaštai saugojimui) bei leisti įregistruoti šį faktą.

7. Terminai. Bent jau šiai dienai Lietuvoje asmeninį testamentą, kaip minėta, galima pateikti teismui tvirtinti per vienerius metus nuo palikimo atsiradimo, kai tuo tarpu palikimui priimti pagal oficialiųjų testamentu taikomas trijų mėnesių terminas.

⁶⁰ Ten pat. P.38

Vokietijos, Vengrijos, Italijos kodeksuose nurodyta, kad neregiam, neraštingiems asmenims, taip pat asmenims, nemokantiems skaityti bei pasirašyti savo vardo neleidžiama sudaryti asmeninio (holografinio) testamento. Lietuvoje toks reikalavimas nėra ekspresyviai išreikštas, tačiau pati asmeninio testamento esmė lemia, jog jam netaikytinos kito asmens pasirašymo testamente nuostatos.

2.4 Bendrasis testamentas ir bendrasis sutuoktinių testamentas

Testamento kaip vienašalio sandorio koncepcijos laikosi absoliuti dauguma valstybių. Kaip jau minėta, jų įstatymų leidėjai teisės aktuose įtvirtinę imperatyvą, jog bendras dviejų ar daugiau asmenų testamentas viename jungtiniame akte neleidžiamas.

Autorius L. Beilmanas pastebi, jog bendrosios teisės valstybių teorijoje ir teismų praktikoje (ypač JAV ir Anglijoje) išryškėja ženklūs nesutapimai suteikiant skirtingas reikšmes vartojamoms „jungtinio“ („*joint*“), „tarpusavio“ („*mutual*“) ir „abipusio“ („*reciprocal*“) testamento sąvokoms. Minimi taip pat sujungtiniai (angl. „*conjoint*“, „*counter*“), dvigubi („*double*“), konkurentyvūs („*concurrent*“) testamentai, testamentai – dvyniai („*twin wills*“), tačiau labiausiai įprastiniai yra šie terminai:

- *jungtinis testamentas* – tuo ir besiskiriantis nuo tarpusavio testamentų, jog tai vienas testamentinis instrumentas, kuriame išreiškiama dviejų ar daugiau asmenų valia; tie asmenys jį sudaro drauge ir jame padaro patvarkymus jiems bendrai ar atskirai priklausančio turto atžvilgiu;
- *tarpusavio testamentai*– sudaromi kaip sutartis tarp dviejų ar daugiau asmenų, tam tikru būdu ir pasikonsultavus tarpusavy bei suderinus valią padarant patvarkymus dėl jų turto;
- *abipusiai testamentai*– juose testatoriai vienas kitą įvardija įpėdiniais pagal analogiškus testamentinius planus.⁶¹

Tikraja žodžio prasme bendrasis yra tik jungtinis testamentas, mat jis vienintelis įforminamas kaip vienas teisinis instrumentas, vienu dokumentu, kai tuolaik kituose nors įpėdiniu įvardijamas ir tas pats asmuo arba įpėdiniu testatoriai paskiria vienas kitą, tačiau sudaromi paskiri dokumentai – atskiri testamentai, nors savo turiniu ir glaudžiai susiję.

Bendrujų (jungtinių) testamentų teisinis reglamentavimas savitai evoliucionavo bendrosios teisės sistemos šalyse ir kontinentinėje Europoje. Ankstyvosiose bylose Anglijoje jungtinis

⁶¹ Beilman, Lawrence J. Joint, Mutual, and Reciprocal Wills // Washburn Law Journal, 1970-1971 Vol. 10. P.450

testamentas buvo laikomas negaliojančiu; paskiau įsivyravo tvirtas įsitikinimas, kad testamentas, būdamas vienu (vieniugu) instrumentu, nepradeda veikti iki abiejų testatorių mirties, ir dėl to nelaikytinas pirmojo mirusio asmens testamentu, nes jis dar neveikia. Vėliau išgalėjo modernus bendras požiūris, jog nėra priešasčių jungtinio testamento nelaikyti kiekvieno iš ko-testatorių testamentu ir vykdyti du kartus, sulig kiekvieno iš testatorių mirtimi.⁶² Paimi precedentinė praktika ir gausios bei prieštaringos teoretikų nuomonės glaudžiai supynė „jungtinius“ ir „tarpusavio“ testamentus: juos abu persmelkė sutartinės nuostatos.

Bendrasis testamentas, savo specifika paneigiantis testamento kaip vienašalio sandorio esmę, užsienio valstybių teisinėje praktikoje gana retas. Štai Rusijos Federacijos CK 1118 str. 4 d. ekspresyviai įtvirtina, jog testamente gali būti tik vieno asmens patvarkymai; sudaryti testamentą dviems ar daugiau asmenų neleidžiama, – griežta ir nenumatanti išimčių norma. Tradiciškai ja vadovaujamosi ir Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Japonijoje, kartais dar papildomai akcentuojant, jog negalima dviejų asmenų valia viename testamente nei vienas kito naudai, nei trečiojo asmens naudai. Visgi yra valstybių, kurių pozicija šioje srityje yra kiek santūresnė: bendra taisyklė išlieka ta pati – bendrųjų testamentų sudaryti negalima, tačiau specialiąja norma užbėgama už akių, numatant išimtį tam tikriems subjektams, - būtent sutuoktiniams. Štai Maltos CK 592 str. 1 d. žmonos ir vyro testamentas, sudarytas vienu dokumentu (vienu teisiniu instrumentu), dar vadinamas *unica charta*, yra galiojantis. Bendrąjį sutuoktinių testamentą taip pat pripažįsta Vokietijos, Vengrijos, Ukrainos, Gruzijos civiliniai įstatymai.

Lietuvos Respublikoje specialiosioms bendrąjį sutuoktinių testamentą reglamentuojančioms taisyklėms, kildinamoms iš Vokietijos CK (BGB) 2265-2273 str., įtvirtinti skirtas Civilinio kodekso Penktosios knygos visos V skyrius. Tai nėra skirtinga rūšis nuo oficialiųjų testamentų, tačiau verta išskirtinio dėmesio dėl tokį testamentą galinčių sudaryti subjektų. Pats pavadinimas rodo, kad jį gali sudaryti tik sutuoktiniai, t. y. asmenys sudarę civilinę ar bažnytinę santuoką. Tai yra vienintelis atvejis, kuomet testamentą gali sudaryti du asmenys, t. y. neleidžiama jo sudaryti kitokiais teisiniais santykiais saistomiems asmenims, pvz. turto bendrasavininkiams, sugyventiniams, įregistravusiems partnerystę, nepriklausomai nuo jų lyties, ar kitiems susitariantiems asmenims. Toks testamentas įgyja dvišalio sandorio (sutarties) bruožų, mat reikalauja dviejų asmenų suderintos valios išraiškos.

LR CK nerasime bendrosios testamento sąvokos, tačiau CK 5.43 str. pateikia bendrojo sutuoktinių testamento apibrėžtį, lakoniškai atskleisdamas jo turinį: šiuo testamentu abu sutuoktiniai

⁶² Atkinson, Th. E. Law of wills / 2nd. ed. St. Paul, Minn., 1953. P. 223

vienas kitą paskiria savo įpėdiniu ir po vieno sutuoktinio mirties visą mirusiojo turtą (iš jo ir bendrosios sutuoktinių nuosavybės dalį) paveldi pergyvenęs sutuoktinis, išskyrus privalomąją palikimo dalį. Svarbus akcentas, kad įstatymas numato galimybę sutuoktiniams sudaryti bendrąjį testamentą tik kaip oficialųjį testamentą, kurį patvirtina notaras, konsulinis pareigūnas užsienio valstybėje ar įgaliotieji atlikti notarinius veiksmus asmenys, kai jų akivaizdoje sutuoktiniai testamentą pasirašo. Negalima atskirai tvirtinti sutuoktinių parašų testamente. Neleistina sutuoktinių bendrojo testamento sudaryti kaip asmeninio (holografinio), pvz., jį savo ranka surašant vienam iš sutuoktinių arba po dalį jo kiekvienam, o paskiau abiem parašais patvirtinant savo bendrą valią.

Ypatinga tiek šio testamento sudarymo, tiek ir panaikinimo tvarka. Bendrasis sutuoktinių testamentas daro negaliojančius atskirus sutuoktinių testamentus, jeigu tokie buvo sudaryti, tačiau priešingai šiam atvejui, atskirieji sutuoktinių testamentai nedaro negaliojančio bendrojo sutuoktinių testamento, jei pastarasis nėra atšauktas. Nustatyta tvarka atšaukus savo valios išreiškimą vienam sutuoktiniui, netenka galios ir kito sutuoktinio valios išreiškimas. Pakeisti testamentą būdami gyvi, manytina, kaip ir sutartį, sutuoktiniai gali bendru sutarimu.

Bendruoju sutuoktinių testamentu kiekvienas sutuoktinis kitam palieka visą savo turtą, tačiau kartu jame gali būti paskirtas ir įpėdinis, kuris paveldės turtą po pergyvenusio sutuoktinio mirties (Latvijoje toks testamentas vadinamas korespektyviniu). Šioje vietoje kyla neaiškumų dėl pergyvenusio sutuoktinio teisės disponuoti mirusio sutuoktinio paliktu turtu. Antai V. Gaivenis ir A. Valiulis mano, jog pergyvenęs sutuoktinis, paveldėjęs turtą pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, kuriuo yra paskirtas įpėdinis, paveldėsiantis turtą po pergyvenusio sutuoktinio mirties, negali juo disponuoti, nes tuo atveju būtų pažeisti CK 5.49 str. 1 d. reikalavimai, numatantys draudimą likusiam gyvam sutuoktiniui pakeisti bendrąjį testamentą, t.y. būtų pakeistas testamento turinys.⁶³ Išsina, kad pergyvenęs sutuoktinis, priimdamas pagal bendrąjį testamentą palikimą, tarsi pradeda vykdyti sutartinę testamente įtvirtintą prievolę laikytis jame pareikštos bendros sutuoktinių valios ir užtikrinti turto išsaugojimą įpėdiniui, paveldėsiančiam turtą po pergyvenusio sutuoktinio mirties. Tokiu būdu užtikrinamos pastarojo įpėdinio teisės, tačiau ženkliai suvaržoma pergyvenusiojo sutuoktinio laisvė elgtis su paveldėtu turtu kaip tinkamam. Kita poziciją išsako doc. dr. A. Vileita, pažymėdamas jog pergyvenęs sutuoktinis tampa visateisiu paveldėto turto savininku, galinčiu be apribojimų juo disponuoti: parduoti, dovanoti ir kitaip išseikvoti ir paskesniui įpėdiniui palikti tik

⁶³ Į klausimus atsako Lietuvos notarų rūmų konsultantai // Teisės konsultantas, 2002 Nr. 1 – žr. <http://www.tic.lt/portal/start.asp?act=period&leidid=1&metai=2002&num=1&tema=10&str=11> (prisijungimo laikas 2004 11 20)

skolas.⁶⁴ Laikantis antrosios pozicijos, kuomet palikimą tesudaro skolas, nebelieka prasminga nuostata, jog mirus vienam sutuoktiniui, kitas sutuoktinis neturi teisės pakeisti bendrojo testamentu, mat sudarius naują, bendruoju testamentu paskirto įpėdinio padėtis nepablogės.

Jei pergyvenęs sutuoktinis atsisako palikimo pagal bendrąjį testamentą, mirusiojo sutuoktinio turtą paveldi jo įpėdiniai pagal įstatymą, o bendruoju testamentu paskirtas įpėdinis netenka teisės paveldėti pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą. Komentare doc. dr. A. Vileita pažymi, jog atsisakęs palikimo sutuoktinis tuo pačiu netenka ir teisės į privalomąją palikimo dalį. Šią teisę reikalingam išlaikymo sutuoktiniui garantuoja įstatymas (CK 5.20 str.), ji nepriklauso nuo testamentu turinio, tad atsižvelgiant į privalomosios dalies socialinę paskirtį, galėtų būti atskirai nustatyta, jog atsisakymas palikimo pagal testamentą dar nelemia teisės į privalomąją dalį išnykimo.

Bendrojo sutuoktinių testamentu prasmę, regis, nulemia tik didesnis pergyvenusio sutuoktinio turtinges padėties stabilumas, esamos gyvenimo kokybės išlaikymas. Daugiau privalumų, kurie paskatintų šio testamentu populiarumą visuomeninių teisinių santykių praktikoje, neižvelgtina.

2.5. Užsienio valstybėse žinomi kiti testamentai

Nacionalinė valstybių teisė numato galimybę rinktis iš kelių testamentu rūšių (oficialiųjų (viešųjų), holografinių, slaptų, žodinių ar sudaromų tik išimtiniais atvejais). Šalių kolizinės normos, pasižymėdamos liberalumu, pateikia įvairias taisykles nustatyti testamentu formai taikytiną teisę: testamentu sudarymo vietos, testatoriaus nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės ar valstybės, kurios pilietis testatorius buvo jo sudarymo metu, arba jo gyvenamosios vietos valstybės testamentu sudarymo ar mirties metu. Tad Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (UNIDROIT) ryžosi žingsniui atrasti vieną visų valstybių nacionalinei teisei priimtina testamentu formą (rūšį). Ieškojimų pasekmė – 1973 m. Vašingtono Konvencija „Dėl vieningo įstatymo tarptautinio testamentu formai“⁶⁵, numatanti specifinę testamentu rūšį (formą) – tarptautinį testamentą (angl. „International will“). Ši išskirtinė testamentu rūšis yra patogi testatoriams, kurie turi turto skirtingose valstybėse arba nepaisant to, kad yra glaudžiai susiję su viena valstybe, nori sudaryti testamentą kitoje, nors didžioji dalis jų turto ar kitokių ryšių būtų pirmojoje (arba dar įdomiau – trečiojoje) valstybėje. Tokiomis aplinkybėmis testatoriai, sudarinėdami testamentus, paprastai siekia

⁶⁴ Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3) // Justitia, 2003 m. Nr. 5 (47). P. 26

⁶⁵ Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will (Washington. D.C., 26 October 1973) (Washington. D.C., 26 October 1973) - žr.: <http://www.unidroit.org/english/conventions/1973wills/1973wills-e.htm>

šių tikslų: 1) kad testamentas galiotų toje valstybėje, kur yra turtas ir kur jis bus administruojamas; 2) kad testatoriaus ketinimai būtų kuo tiksliau įvykdyti paveldėtojų ir kitų gavėjų naudai; 3) kad būtų išnaudotos mokesčių lengvatos ar kitaip sumažintos su paveldėjimu susijusios išlaidos.⁶⁶ Tarptautinio testamento forma paprastai pasitelkiama kai testatoriaus disponuojamas turtas pasklidęs įvairiose šalyse.

Tarptautinio testamento forma stovi ant tvirtu lyginamosios teisės pagrindo, ir nors visumoje paėmus yra originali, ji iš tiesų pasižymi tiek holografinio (paties testatoriaus ranka surašyto ir pasirašyto, tačiau be liudytojų), tiek oficialaus (viešai raštu arba žodžiu sudaryto notaro ar teisėjo akivaizdoje), tiek ir slapto (testatoriaus surašyto, pasirašyto ir užklijuoto voke, jo neskelbiant) testamento bruožais.⁶⁷ Šį testamentą galima būtų pavadinti mišriu, sudėtu atrinkus kontinentinės teisės sistemai žinomų bei bendrosios teisės sistemai įprastų testamentų savybes į vieną visumą, taip nesiekiant nustebinti praktikuojančių teisininkų nežinia kam tikusiomis pirmienomis.

Konvencija įtvirtina pagrindinį principą, jog tarptautinis testamentas galioja nepriklausomai nuo valstybės, kurioje yra sudarytas, testatoriaus pilietybės, gyvenamosios ar buvimo vietos bei vietos, kur yra palikimą sudarantis turtas. Konvencijoje numatyta, jog tarptautinis testamentas, skirtingai nei asmeninis, neprivalo būti surašytas paties testatoriaus ranka. Leistina jį surašyti ir panaudojant technines priemones (atspausdinti mašinėle, spausdintuvu ir pan.), tekstą pateikti bet kuria kalba. Kartais valstybių kodeksai įtvirtina, kad holografinis testamentas bus galiojantis tik tuo atveju, jei jis bus sudarytas ta kalba, kurią pats testatorius supranta, ja skaito ir rašo (Vengrijos CK 627 str.). Tuo tarpu šioje konvencijoje panašios sąlygos tiesiogiai nėra užfiksuota. Tad išlieka teorinė galimybė surašyti testamentą ir ta kalba, kurios testatorius nemoka (jei, žinoma, jis gali pasikliauti savo vertėju), juo labiau, kai įgaliojamam pareigūnui nėra nustatyta pareiga šį faktą patikrinti. Matyt, esminis čia visgi išlieka momentas, kad testatorius žinotų testamento turinį. Kaip bebūtų, rašytinės formos reikalavimas išlieka. Taip pat privalomai turi dalyvauti du liudytojai bei asmuo, įgaliojamas tvirtinti tokį testamentą. Juo kontinentinės teisės valstybėse paprastai skiriamas notaras, konsulinis pareigūnas, tačiau neužkertama galimybė juo būti ir pvz. teisėjui, teismo sekretoriui, administracijos viršininkui ar kitam viešosios įstaigos pareigūnui. Akcentuojamas diskriminacijos dėl pilietybės draudimas: liudytojai ar akte dalyvauti pakviestas vertėjas negali būti nušalinami dėl to, kad jie yra užsieniečiai.

⁶⁶ Hall C. Towards a uniform law of wills: the Washington Convention 1973 // *International and Comparative Law Quarterly*, 23 (1974), P. 852 – žr.

<http://heinonline.org/HOL/PDF?handle=hein.journals/incolq23&id=859&print=section§ion=43&ext=.pdf>
(prisijungimo laikas 2004 09 15)

⁶⁷ Ten pat. P. 857

Teleologinis aiškinimas verčia pasidomėt Konvencijos rengėjų ketinimais. UNIDROIT Generalinis sekretorius J. P. Plantard pažymi, jog Konvencija nesiekia harmonizuoti ar unifikuoti nacionalinėse teisės sistemose egzistuojančių skirtingų testamentų rūšių (formų), nei jų panaikinti ar modifikuoti, o tiesiog siūlo greta tradicinių dar vieną naują formą, kuri, tikimasi, taps labiausiai, tačiau ne išimtinai, naudojama tais atvejais, kai įsiterpia tarptautinis elementas.⁶⁸ C. Hall nėra linkęs sureikšminti tarptautinio testamento formos. Anot jo, šios Konvencijos esmė yra ne tiek numatyta tarptautinio testamento forma, savotiška kompromisinė formulė, bet nuostatos jo tarpvalstybiniam pripažinimui, ir ypač bendrasis siekis išvengti tarptautinės privatinės teisės normų bei jų pateiktų nuorodų į užsienio valstybės teisę.⁶⁹ Manytina, kad šių autorių požiūriai nesipriešina, mat pagrindinė mintis išlieka ta pati – tikslas testatoriui kuo patogiau ir be papildomų rūpesčių, susijusių su kolizinių normų taikymu, sudaryti galiojantį testamentą. Rengėjai teikė prioritetą testatoriaus diskrecijai, gerbdami jo ketinimus ir neapsunkindami nereikalingais formalumais.

Kartu Vašingtono konferencijoje priimtoje rezoliucijoje valstybės narės yra raginamos parengti papildomas nuostatas, siekiant užtikrinti tarptautinių testamentų saugojimą, suradimą ir atskleidimą. Ši rekomendacija išplėtotą neužilgo pasirašytoje Bazelio konvencijoje (pastaroji nagrinėjama kitoje darbo dalyje). Deja, Konvencija „Dėl vieningo įstatymo tarptautinio testamento formai“ negali pasidžiaugti valstybių narių gausa: iš vienuolikos ją pasirašiusių valstybių ratifikavo tik trys (Belgija, Ekvadoras, Prancūzija), o prisijungė dar devynios valstybės (Italija, Portugalija, Kipras, Slovėnija, Jugoslavija, Bosnija – Hercegovina, Kanada, Libija, Nigerija).⁷⁰ Lietuva kol kas nesuskubo tapti jos valstybe dalyve.

Tarptautinis testamentas galioja ne tik Konvencijos valstybėse narėse, bet ir kitose šalyse, tačiau tam tenka atsigręžti į klasikinės kolizines taisykles. Bet kurioje nesusitariančioje valstybėje tarptautinis testamentas galioja tais pačiais pagrindais kaip ir užsienio testamentas, tačiau tam jis turi tenkinti dvi sąlygas: 1) teisė, pagal kurią jis buvo parengtas, turi būti tinkama pagal taikomą kolizinę normą; 2) tos teisės nustatytos formos turi būti laikomasi.⁷¹

⁶⁸ Explanatory Report on the Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will by J.-P. Plantard (Deputy Secretary-General of the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) [originaliai išleistas Uniform Law Review / Revue de droit uniforme, 1974, I, p. 91 et seq.] P. 2 (arba nuo pat pradžios 8 pastr.)

⁶⁹ Hall C. Towards a uniform law of wills: the Washington Convention 1973 // International and Comparative Law Quarterly, 23 (1974), P. 866 – žr.

<http://heinonline.org/HOL/PDF?handle=hein.journals/incolq23&id=859&print=section§ion=43&ext=.pdf>

⁷⁰ žr. informaciją apie valstybes nares žr. <http://www.unidroit.org/english/implement/i-73.htm>

⁷¹ Explanatory Report on the Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will by J.-P. Plantard (Deputy Secretary-General of the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) [originaliai išleistas Uniform Law Review / Revue de droit uniforme, 1974, I, p. 91 et seq.] P. 4 (arba nuo pat pradžios 13 pastr.)

Visa tai, kas aukščiau paminėta, patvirtina tarptautinio testamento sudarymo privalumus, ką jau kalbėti apie testatorių psichologinį komfortą ir nunykančias dvejones, jog jo valia nebus tinkamai įgyvendinta.

JAV žinoma tokia testamentų rūšis, kaip „testamentas mirties atvejui“ (angl. „Living will“). Nors ir sudaromas kaip įprastiniai testamentai, šiame darbe jis nesusilaukia dėmesio, mat neturi mūsų apibrėžto būtinojo testamento turiniui elemento (įpėdinio paskyrimo), kadangi čia asmuo nurodo ne kam palieka savo turtą, o pateikia patvarkymus, kokios medicininės pagalbos jis pageidauja tuo atveju, jei jį ištiktų sunki liga, kad pats asmuo negalėtų išreikšti savo valios dėl gydymo, ar klinikinė mirtis ir jo gyvybę reikėtų dirbtinai palaikyti.

3. TESTAMENTŲ REGISTRACIJA

Kiekviena valstybė, siekdama užtikrinti operatyvų, patogų, patikimą ir saugų visuomenei ir valstybei svarbių duomenų apie reikšmingus objektus (jų tarpe ir testamentus) rinkimą, apdorojimą, panaudojimą, yra įsteigusi gausybę registrų, kurie paprastai sudaro vientisą integralią valstybės registrų sistemą. Ne išimtis ir Lietuva. Patyrusi ilgai trukusius, daug pastangų pareikalavusius pertvarkymus, tokia registrų sistema galiausiai buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos valstybės registrų įstatymu.⁷²

Svarbu suvokti, kas yra registras. Tarptautinių žodžių žodynuose įprastinė registro (lot. *registrum* – sąrašas) kaip pagal vieną kriterijų sudaryto sąrašo, rodyklės, apskaitos dokumento, turinčio teisinę galią, reikšmė. Ar tai tam tikras duomenų sąrašas, užfiksuotas materialioje informacijos laikmenoje (popieriniame žurnale, knygoje, magnetinėje juostoje, kompaktiniame diske ir pan.)? Ar tai įmonė, įstaiga ar organizacija, kurį tvarko šį sąrašą? Tačiau mums daug svarbesnė įstatymiškai fiksuota registro sąvoka.

Anksčiau galiojusiam 1996 m. rugpjūčio 13 d. priimtame valstybės registrų įstatyme⁷³ buvo nurodyta: „registras – duomenų bei kitos informacijos sisteminimo, kaupimo, saugojimo ir naudojimo priemonė“; „valstybės registrai - tam tikros srities valstybinės reikšmės objektus reikiamai parodantys, kompiuteriais tvarkomi, vientisi arba paskirstyti duomenų bei dokumentų rinkiniai, kuriuos sudaro objektų identifikavimo kodai (žymikliai), objektų pavadinimai ir kiti jų požymiai, nurodyti registrų steigimo aktuose“. Tokiu būdu ši sąvoka apibūdino registrą, akcentuodama jo techninę pusę. Tuo tarpu nuo 2004 m. rugpjūčio 7 d. galiojantis naujos redakcijos valstybės registrų įstatymas jau kur kas visapusiškiau apibrėžia registro sąvoką, kuri čia jau integruoja ne tik techninį, bet ir organizacinį bei teisinį aspektus: „valstybės registras – teisinių, organizacinių, technologinių priemonių visuma, skirta registruoti įstatymų nustatytus registro objektus, rinkti, kausti, apdoroti, sisteminti, saugoti bei teikti fiziniams ir juridiniams asmenims registruojamų objektų kiekybinius, kokybinius, geografinius ir kitus duomenis bei dokumentus“.

Vienas esminių registrų kūrimo tikslų – pateikti juose sukauptus duomenis vartojimui: iš susistemintos duomenų bazės pririnkus gauti patikimą ir tikslią tinkamam asmeniui teisių realizavimui užtikrinti būtiną informaciją. Be šio grįžtamojo ryšio registravimas neturėtų jokios prasmės.

⁷² V.Ž., 2004.08.07, Nr. 124 - 4488

⁷³ V.Ž., 1996.09.13, Nr. 86 - 2043

3.1. Testamentų registras Lietuvoje

Natūraliai norisi žinoti, kas, kur ir kaip registruoja testamentus, t. y. kokia tvarka, kokia valstybės institucija, įmonė, įstaiga ar organizacija tą įpareigota daryti, ar tai nėra pavesta privatiems subjektams.

2001 m. gegužės 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu buvo įsteigtas Testamentų registras ir patvirtinti jo nuostatai.⁷⁴ Džiugina, jog į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 50 str. numatytą siūlymą Vyriausybei įsteigti testamentų registrą buvo sureaguota tinkamai ir laiku. Anksčiau vieningo specializuoto testamentų registro Lietuvoje nebūta. Galime tik apgailestauti, jog tokie nuo senovės Romos laikų žinomi sandoriai nesusilaukė deramo dėmesio. Antra vertus, negalime tvirtinti, kad jų apskaita buvo visiškai apleista. Notarai darydavo įrašus savo vedamuose žurnaluose: dabar jau nebegaliojančių Laikinių notarinių veiksmų atlikimo metodinių taisyklių 33 p. numatė, kad patvirtintų testamentų paieškai vykdyti notaras pildo testamentų apskaitos abėcėlinę knygą, o 34 p. aptarė atliekamų pakeitimų atžymas notariniame registre ir testamentų apskaitos abėcėlinėje knygoje.⁷⁵ Tačiau centralizuoto šioje srityje sukauptų duomenų registro neegzistavo. Jei asmens testamentas tvirtintas, o paskesni su juo susiję pokyčiai atlikti tame pačiame notaro biure, - didesnių sunkumų nekildavo. Tuo tarpu neišvengiami buvo atvejai, kai testamentas patvirtintas viename notarų biure, o jį panaikinti ar pakeisti asmuo dėl vienokių ar kitokių priežasčių nuskubėdavo į kitą biurą. Čia jau reikšmingas tampa operatyvaus informacijos apsikeitimo momentas: jei testamentas saugomas kitame notarų biure, konsulinio pareigūno įstaigoje, arba valstybiniame archyve, apie jo panaikinimą ar pakeitimą privalu pranešti šio testamento saugotojui. Kartais toji saugotojo paieška gali užtrukti ir gerokai apsunkinti notarą, pvz. dėl saugotojo rekvizitų pasikeitimo, dėl tarptautinio elemento (testamentas sudarytas užsienyje ir pan.), ar kitokių aplinkybių. Vienų problemų sprendimo būdas – testamentų registro, kuris centralizuotai kaupė, apdorotų ir teiktų informaciją, įsteigimas. Kitoms iškilančioms kliūtims įveikti jau nepakanka nacionalinio reglamentavimo: valstybėms tenka sutelkti jėgas konvencijų ir tarptautinių sutarčių pagrindu.

Nuostatuose aiškiai apibrėžta testamentų registro paskirtis - rinkti, kausti, apdoroti, sisteminti, saugoti ir teikti duomenis apie Lietuvos Respublikoje patvirtintus, priimtus saugoti ar panaikintus testamentus, palikimo priėmimo faktus. Registro objektai yra Lietuvos Respublikoje

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 22 d. nutarimas Nr. 594 „Dėl Testamentų registro steigimo ir Testamentų registro nuostatų patvirtinimo“ // V. Ž., 2001.05.25, Nr. 44-1547

⁷⁵ žr. V. Ž., 1999.12.29, Nr. 110-3242; neteko galios – žr. V. Ž., 2004.03.07, Nr. 36-1203

patvirtinti ir priimti saugoti testamentai, t. y. tiek oficialieji ir oficialiesiems prilyginti, tiek ir asmeniniai (perduotieji saugoti notarui, konsuliniam pareigūnui ar pateiktieji teismui patvirtinti) bei palikimo priėmimo faktai. Ypač svarbus akcentas yra tai, kad registro duomenys kaupiami vienoje duomenų bazėje, kas užtikrina duomenų vienareikšmiškumą, užkertą galimybę dubliavimuisi, sudaro sąlygas sparčiai informacijos paieškai.

Testamentų registrą tvarkančios įstaigos - Centrinės hipotekos įstaigos - funkcijas galima būtų sugrupuoti į tris etapus.

I etapas: duomenų rinkimas, užrašymas, kaupimas - tai pirminis duomenų pateikimas į sistemą iš gausos duomenų teikėjų – notarų, konsulinių pareigūnų bei teismų, kurie pateikia pranešimus vadovaudamiesi Teisingumo ministro 2001 m. birželio 20 d. įsakymu „Dėl Testamentų registrui pateikiamų pranešimų pildymo instrukcijos ir pranešimų formų patvirtinimo“.⁷⁶

II etapas: duomenų saugojimas, klasifikavimas, grupavimas, jungimas, keitimas (papildymas ar taisymas) – tai duomenų sutvarkymas, paruošiant juos tolesniam patogiam naudojimui.

III etapas: testamentų registro duomenų teikimas notarams, teismams ir kitiems suinteresuotiems asmenims po palikėjo mirties, paskelbimas, naudojimas, loginės ir (ar) aritmetinės operacijos, duomenų paieška, naikinimas ir kiti veiksmai – tai svarbiausias etapas, tiesa, neįmanomas be pirmųjų dviejų. Duomenų kaupimas ir apdorojimas nėra savitikslis dalykas, tad šis etapas - tai tas grįžtamasis ryšys, kuris atskleidžia pačią registro kūrimo prasmę, jo tikslingumą, naudą bei pateisina kaštus.

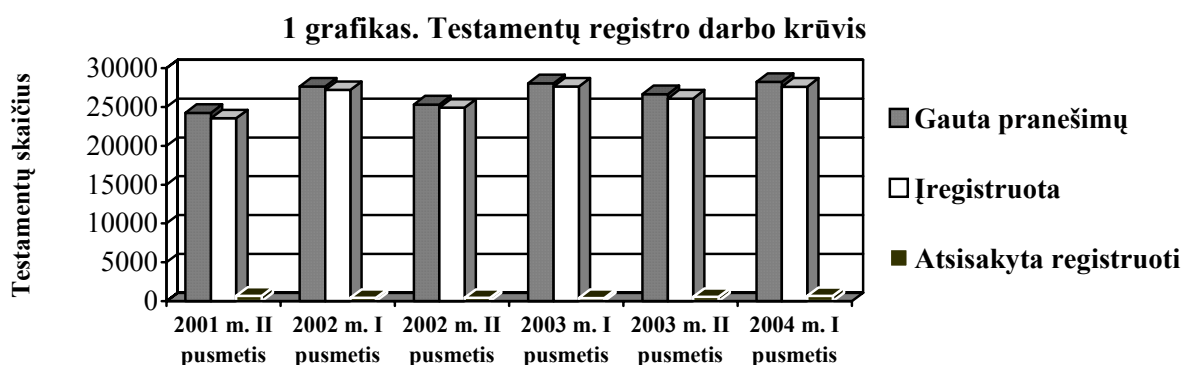
Testamentų registro įsteigimas yra sveikintinas žingsnis, tačiau neišsprendžiantis visų su testamentų suradimu susijusių problemų iš karto. Nepaisant to, kad teisiniai pagrindai testamentų registrui padėti, kad jis jau vykdo savo veiklą, tačiau tiek iki LR CK, tiek ir jam įsigaliojus, testamentų atskleidimo problema išliko. Registras veikia dar tik keletą metų, į jo duomenų bazę patenka duomenys tik apie testamentus, kurie buvo patvirtinti ar perduoti saugoti po registro veiklos pradžios. Tokiu būdu iki 2001 m. patvirtintieji bei perduotieji saugoti testamentai nėra registruojami, apie juos informacija Testamentų registro duomenų bazėje nėra kaupiama. O kadangi šiuo metu paveldėjimo teisiniai santykiai randasi vykdant seniau sudarytus testamentus, kurie apskaityti tik paskirų notarų biurų, konsulinių įstaigų, seniūnų vedamose knygose bei saugomi jų archyvuose ar seifuose, registras, nedisponuodamas reikalingais duomenimis, kol kas negali užtikrinti gautos informacijos pilnumo, patikimumo, apsaugoti nuo nepagrįsto paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro 2001 m. birželio 20 d. įsakymas Nr. 106 „Dėl Testamentų registrui pateikiamų pranešimų pildymo instrukcijos ir pranešimų formų patvirtinimo“ // V. Ž., 2001.06.27, Nr. 55-1971

įstatyminiams įpėdiniais: pvz., suteikia informaciją, kad asmuo nesudarė testamentą po 2001 m., tačiau nepateikia duomenų, ar jis nesudarė jo anksčiau. Testamentų registras kaip suderintas ir išbaigtas mechanizmas, garantuojantis informacijos patikimumą, veiks tada, kai bus parengta bei įgyvendinta tvarka ir ankstesnio laikotarpio testamentams palaipsniui suregistruoti duomenų bazėje. Neišvengiamai paaiškės, kad buvę ir neteisėtai išduotų paveldėjimo teisės liudijimų.

Informacinių technologijų taikymas sudaro pagrindą maksimaliai duomenų apskaitos spartai tarp duomenų teikėjų ir testamentų registro, taip pat registro ir duomenų naudotojų. Testamentų registrui teikiami duomenys perduodami ne tik siunčiant registruotu paštu, per įgaliotą asmenį, tačiau ir elektroniniu būdu: elektroniniu paštu bei per *on-line* tipo duomenų perdavimo sistemą (tiesiogine interneto prieiga). 2002 m. 89,6 proc. visų Testamentų registrui pateikiamų pranešimų gauta elektroniniu būdu, o kitamet jau net 98,2 proc. pranešimų.⁷⁷ Racionalizuotas ir duomenų teikimas naudotojams: antai 2002 m. įdiegta nauja Testamentų registro interneto puslapio versija, leidžianti notarams, pasirašiusiems su Centrine hipotekos įstaiga duomenų teikimo sutartį, atlikti paiešką Testamentų registro duomenų bazėje,⁷⁸ o suinteresuotieji asmenys, norintys gauti registro išrašą, taupo laiką užsakymo prašymus pildydami internetu.⁷⁹

Statistiniai duomenys rodo, kad Testamentų registras sulig kiekvienais metais įregistruoja vis daugiau pranešimų apie testamentą patvirtinimą ar priėmimą saugoti, apie neperduoto saugoti asmeninio testamentą patvirtinimą, apie palikimo priėmimą, apie testamentą atsiėmimą, apie testamentą panaikinimą ar pripažinimą negaliojančiu: pirmąjį veiklos pusmetį – 23566; 2002 m. – 52109; 2003 m. - 53751; 2004 m. sausio - rugpjūčio mėnesiais – 36365 pranešimus (žr. 1 grafiką). Dėl duomenų trūkumų atsisakoma registruoti tik apie 2 proc. pranešimų.⁸⁰

⁷⁷ http://www.lhr.lt/LimoL/tr_2002.htm ir http://www.lhr.lt/LimoL/tr_2003.htm (prisijungimo laikas 2004 12 01)

⁷⁸ http://www.lhr.lt/LimoL/Docs/2002_1pusmetis.doc (prisijungimo laikas 2004 12 01)

⁷⁹ <http://www.lhr.lt/LimoL/ataskaita2003.htm> (prisijungimo laikas 2004 12 01)

⁸⁰ žr. Testamentų registro veiklos apžvalgą, <http://www.lhr.lt/LimoL/> arba <http://www.lhr.lt/TR/TR.htm> (prisijungimo laikas 2004 11 25)

Augantis Testamentų registro darbo krūvis rodo jį tampant svarbia civilinių teisių apsaugos mechanizmo grandimi. Duomenų apie sudarytus testamentus kaupimas vienoje vietoje apsaugo testamentinių įpėdinių teises, o informacijos apie pradėtas paveldėjimo bylas rinkimas užkerta kelią kelių to paties palikimo paveldėjimo liudijimų išdavimui.

Iki šiol absoliučią daugumą – daugiau kaip 99 proc. – įregistruotų testamentų sudaro oficialieji testamentai (įskaitant bendruosius sutuoktinių testamentus) (žr. 1 lentelę). Tai rodo, kad didžiulis pasitikėjimas notaru, notariškai patvirtintų dokumentų galia kaip ginčų išvengimo garantu ir, galbūt, menkas susipažinimas su testamentinio paveldėjimo reglamentavimo naujovėmis, neskatina testatorių savo valią reikšti asmeniniuose testamentuose. Kita vertus, kad ir kaip puikiai organizuota Testamentų registro veikla, teisinis reglamentavimas nulemia, jog asmeniniai testamentai pakiša koją numatyta sistemai veikti veik idealiai: neperduoti saugoti testamentai lieka neužregistruoti, tad siekis sudaryti galimybę atskleisti testamento egzistavimo faktą, ir kas svarbiausia, atskleisti laiku, šalinant paveldėjimą pagal įstatymą, iki galo nerealizuojamas.

1 lentelė. Testamentų registre įregistruotų testamentų skaičius pagal rūšis 2001 – 2003 m.⁸¹

Testamento rūšis	2001 m.*	2002 m.	2003 m.
Oficialusis testamentas	10753 (95,22 %)	20830 (94,35 %)	21422 (94,71 %)
Bendrasis sutuoktinių testamentas	523 (4,63 %)	1215 (5,5 %)	1150 (5,08 %)
Asmeninis testamentas	17 (0,15 %)	32 (0,15 %)	47 (0,21 %)
IŠ VISO:	11293	22077	22619

*Testamentų registras veiklą pradėjo 2001-07-01

3.2. Tarptautinė testamentų registravimo sistema

Šių dienų migracijos procesai rodo, kad XXI a. žmonių mobilumas tik didėja. Nestebina dažna gyvenamosios vietos kaita, kaip nestebina ir asmenų nuosavybės teisių į įvairų kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą skirtingose užsienio valstybėse įgijimas. Tokiu būdu aktualus tampa operatyvus ir efektyvus šių teisių perėmimas po asmens mirties. Taip testamentų registravimo klausimas peržengia nacionalinio reglamentavimo lygmenį.

Visai neseniai Seimas ratifikavo 2004 m. sausio 14 d. Lietuvos pasirašytą 1972 m. gegužės 16 d. Bazelyje priimtą Europos Tarybos Konvenciją „Dėl testamentų registravimo sistemos

⁸¹ žr. Testamentų registro veiklos apžvalgą, <http://www.lhr.lt/TR/TR.htm>

sukūrimo”.⁸² Konvencijos preambulėje apibrėžtas siekis sukurti registravimo sistemą, leidžiančią testatoriui įregistruoti savo testamentą, idant būtų sumažinta rizika testamentui likti nežinomu ar būti pavėluotai surastu, ir padedančią po testatoriaus mirties atskleisti šio testamento buvimą. Šia Konvencija sukurta testamentų registravimo sistema padės po testatoriaus mirties atskleisti testamento buvimą bei surasti užsienyje sudarytus testamentus.

Nuostabus komentaras, nors ir nepretenduojantis į autoritetingą konvencijos teksto aiškinimą, tačiau patvirtinantis šios konvencijos būtinybę, pateiktas jos paaiškinamajame rašte.⁸³ Jo išangoje konstatuojama, jog didėjantis skaičius asmenų sudaro testamentus ne savo namuose, o užsienio šalyse. Kadangi dauguma valstybių – konvencijos narių nereikalauja perduoti saugoti testamentų teismui, notarui ar kitai institucijai, taip pat neturi centrinio registro, paveldėtojai dažnai nenučiuokia apie testamento egzistavimą ir jo buvimo vietą. Štai dėl ko yra reikalinga sukurti tokią registravimo sistemą, kurios tikslas būtų nustatyti, ar miręs asmuo buvo sudaręs testamentą, ir jeigu taip, tai kur jis galėtų būti surastas.

Pirmas žingsnelis sistemos kūrimo linkme padarytas 1967 m. Europos Tarybos Konsultaciniam susirinkimui priėmus rekomendaciją Nr. 481 (1967), kuria Ministrų komitetui pasiūlyta paraginti Europos teisinio bendradarbiavimo komitetą iširti tokios registravimo sistemos tikslumą. Atsižvelgiant į šio komiteto siūlymą, klausimas buvo įtrauktas į tarpvyriausybinių darbo programą, studijai parengti sudarytas subkomitetas (dalyvavo Belgijos, Danijos, Italijos, Jungtinės Karalystės, Liuksemburgo, Nyderlandų, Prancūzijos, Šveicarijos, Turkijos ir Vokietijos atstovai bei Tarptautinės privatinės teisės Hagos konferencija ir Tarptautinė Lotyniškojo notariato unija), kuris paskiau buvo įpareigotas parengti konvenciją. Subkomitetas rinko informaciją apie valstybėse žinomas testamentų rūšis bei veikiančius jų registravimo mechanizmus.

Konvencijos užmojai yra platūs teritorine prasme. Netrunkama pastebėti, kad skirtingai nuo kitų Europos Tarybos rėmuose parengtų konvencijų, Konvencijos dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo pavadinime nerasime žodžio “Europos”. Tokiu būdu išreikštas rengėjų noras, kad prie jos prisijungtų ir ne valstybės – narės. Atsižvelgiant į tai, kad konvencija ypač didelį vaidmenį įgyvendinant registravimo sistemą suteikė notarams, rengėjai siekė įtvirtinti galimybę prisijungti prie konvencijos bent jau Lotyniškojo notariato valstybėms, kurios ne visos būdamos Europos Tarybos narėmis (Japonija, Kinija, Lotynų Amerikos valstybės) antraip negalėtų to padaryti. Šiuo metu aktyviomis konvencijos dalyvėmis yra vienuolika valstybių: Belgija, Estija, Ispanija, Italija,

⁸² V.Ž., 2004.05.08, Nr. 77-2658

⁸³ Convention on the Establishment of a Scheme of Registration of Wills (ETS No. 077): Explanatory Report – žr. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/HTML/077.htm> (prisijungimo laikas 2004 10 16)

Kipras, Lietuva, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija bei Turkija. Dar trys – Danija, Vokietija ir Jungtinė Karalystė – pasirašė konvenciją, tačiau iki šiol jos neratifikavo.

Kokia gi šios testamentų registravimo sistemos struktūra ir veikimo mechanizmas? Ar tai reiškia, kad įsteigtinas specializuotos įstaigos tvarkomas vienas tarptautinis testamentų “super-registras”, kuriam tiesiogiai visų valstybių – narių duomenų teikėjai perdavinėtų informaciją ir iš kurio centralizuotos duomenų bazės ją gautų? Toks sprendimas pareikalautų didžiulių organizacinių, techninių ir finansinių resursų bei laiko sąnaudų. Šis modelis buvo atmestas.

Taigi pasirinktas kitas variantas, paliekantis plačią diskrecijos teisę pačioms susitariančioms valstybėms padaryti jų nuožiūra tinkamiausius patvarkymus, kaip numatyta konvencijos 2 str., įsteigiant ar paskiriant vieną ar kelias įstaigas, atsakingas už konvencijoje nustatytą registravimą ir prašymus dėl informacijos. Tad valstybės laisvos įsteigti vieną ar daugiau registrų, o jei jau testamentų registravimo mechanizmas veikia, - paskirti vieną ar keletą įstaigų konvencijos nuostatomis įgyvendinti. Lietuva už Konvencijoje nustatytą registravimą, prašymus dėl informacijos bei tarptautinį bendradarbiavimą atsakingą paskyrė Centrinę hipotekos įstaigą. Minėtame konvencijos paaiškinamajame rašte pasiūlyti būdai, kokius organizacinius sprendimus galėtų rinktis decentralizuotąją nacionalinę registrų sistemą įgyvendinančios valstybės, pvz.: a) Vietoje vieno centrinio registro paskirti atsakingais už testamentų registravimą kelis regioninius registrus; b) NESTEIGTI jokių specialių įstaigų testamentų registravimui, o patikėti testamentų registravimą kitoms viešosioms įstaigoms, tarkim registratorius galėtų registruoti testamentus padarydamas anotaciją į gimimo liudijimą. Mirus asmeniui, jis galėtų informuoti notarą ar testamento saugotoją, tokiu būdu paspartindamas sklandų palikimo priėmimą pagal testatoriaus paskutinę valią.

Iš ankstesnės pastraipos yra aiškus sistemos struktūrinių elementų veiklos sustygvimas kiekvienos valstybės viduje. Tačiau vis dar nežinoma, kaip palaikoma sąveika tarp jų tarptautiniame lygmenyje. Esminis akcentas čia dedamas betarpiškumui, t. y. tarptautiniam bendradarbiavimui palengvinti kiekviena susitariančioji valstybė paskiria nacionalinę įstaigą, kuri **be jokių tarpininkų**, kas neabejotinai užtikrina maksimalią informacijos perdavimo spartą, tvarko registravimą kitose susitariančiose valstybėse ir atitinkamai pati iš kitų valstybių nacionalinių įstaigų gauna informacijos paklausimus bei į juos atsako. Kaip tai vyksta? Notaras, valstybinės valdžios institucija ar asmuo, įgaliotas juos registruoti (teismai, konsuliniai pareigūnai ir pan.), taip pat jei kai kuriais atvejais valstybių teisės aktai leidžia, tai ir pats testatorius, adresuoją prašymus savo nacionalinei įstaigai (pvz., Lietuvoje Centrinei hipotekos įstaigai), kuri savo ruožtu,

suorganizuoja įregistravimą kitoje susitariančioje valstybėje išvengdama diplomatinių kanalų. Tam nereikalaujama steigti papildomos už tarptautinį registravimą atsakingos įstaigos, išskyrus decentralizuotosios registrų sistemos valstybių atveju, kuomet patartina paskirti vieną iš regioninių registrų atsakinguoju, arba įkurti specializuotą nuo minėtų registrų nepriklausomą įstaigą (pvz. departamentą Teisingumo ministerijoje). Taip pat neturi reikšmės, ar tą darys valdžios įstaiga, viešoji įstaiga ar privatus juridinis asmuo, tarkim, notarų profesinė organizacija.

Konvencijos 4 str. 1 d., išskyrimo į atskirus punktus kriterijumi pasirinkdama priėmimo saugoti akto oficialumą (formalumą), aptaria susitariančioje valstybėse registruotinus objektus, kurie yra: a) **oficialieji testamentai** (angl. „formal wills”), pateikti notarui, valstybinės valdžios institucijai (pvz., teismui) ar asmeniui, pagal tos valstybės įstatymus įgaliotam juos registruoti (t. y. kitam asmeniui, nei notaras, pvz., valstybėse, kur Lotyniškojo notariato sistema neegzistuoja), taip pat **kiti testamentai**, perduoti saugoti institucijai ar asmeniui, pagal įstatymą įgaliotiems priimti saugoti testamentą pagal nustatytą oficialų perdavimo saugoti aktą bei b) **asmeniniai testamentai** (angl. „holographic wills”), perduoti saugoti notarui, valstybinės valdžios institucijai ar asmeniui, pagal tos valstybės įstatymus įgaliotam juos priimti ne pagal nustatytą oficialų perdavimo saugoti aktą, atsižvelgiant į tai, ar tie įstatymai tokį perdavimą saugoti leidžia (atvejais, kur notaras siūlo savo paslaugas saugoti testamentą be nustatytų formalių procedūrų). Pastarųjų testamentų registravimas yra privalomas su sąlyga, kad susitariančių valstybių įstatymai leidžia tokį neformalų saugojimą ir testatorius neprieštarauja tokiai registracijai. Betgi registravimas nėra privalomas visais atvejais. Tokiu būdu asmeniniai testamentai, kurie nėra perduoti saugoti, taip ir lieka neužregistruoti bei nežinomi. Ir priešingai, valstybėms leidžiama savo nuožiūra išplėsti registravimo sistemą.

Sąmoningai nėra pateikiama oficialiojo testamento sąvoka, leidžiant ją nustatyti kiekvienai susitariančiai valstybei savo nacionaliniuose įstatymuose. Imant Lietuvos atvejį ši sąvoka aprėps ir oficialiesiems prilyginamus testamentus.

Registras neatliks naudingo darbo, jei jame sukaupti duomenys nebus laiku atnaujinami. Dėl to gyvybiškai svarbu, kad visi su testamentų būkle susiję pokyčiai būtų padaryti tokia forma, dėl ko registravimas jiems taptų privalomas. Šia formuluote nesikišama į nacionaliniais teisės aktais įtvirtintą reguliavimą ir jokių būdu neturima intencijos piršti kažkuria formą testamento panaikinimui ar pakeitimui, o tiesiog jų registravimas pajungiamas toms pačioms sąlygoms, kurios

reglamentuoja pirminio testamentu registravimà.⁸⁴ Testatoriaus nepriversi, o kartais ir objektyvios priežastys sukliudo testamentà panaikinti ar jà pakeisti ta pačia forma. Hipotetinis pavyzdys: pas notarà patvirtintà testamentà, kuris pagal konvencijos 4 str. 1 d. a punktà buvo įregistruotas, testatorius panaikina sudarydamas asmeninì testamentà, kurì perduoda saugoti ne pagal nustatytà oficialù perdavimo saugoti aktà ir dar paprieštarauja šio panaikinimo įregistravimui (1 d. b punktas), arba dar kebliau atvejais Lietuvoje, - kuomet visiškai neperduoda saugoti, tuomet asmeninis testamentas, panaikinantis pirmajì, lieka neužregistruotas. Tad neturèsime stebètis, jog duomenys registre ne visada atitiks tikrovę. Teks pripažinti, kad ta pati asmeninù testamentù atskleidimo problema gyvuos ir tarptautiniu lygmeniu,⁸⁵ t. y. net sukùrus tarptautinę testamentù registravimo sistemà, liks tikimybė, kad nebus nustatyta paskutinioji testatoriaus valia arba ji nebus įvykdyta testamentà suradus per vėlai.

Nors ir pozityvus postūmis, tačiau pernelyg nedidelis Bazelio Konvencijos valstybiù dalyviù skaičius nesudaro pakankamai tvirtos bazės testamentù registravimo sistemai veiksmingai funkcionuoti, juolab, jei ne tarp visù nariù įdiegtas tiesioginis internetinis duomenù perdavimas.

⁸⁴ Convention on the Establishment of a Scheme of Registration of Wills (ETS No. 077): Explanatory Report – žr. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/HTML/077.htm> (prisijungimo laikas 2004 10 16)

⁸⁵ Best practices survey of the Convention on the establishment of a scheme of registration of wills (ETS No. 77, Bale, 16 May 1972) // European Committee on Legal Co-operation (CDCJ), Strasbourg, 19 July 2000. P. 8-9– žr. [http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Steering_Committees/CDCJ/Documents/2000/CDCJ\(2000\)10E.pdf](http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Steering_Committees/CDCJ/Documents/2000/CDCJ(2000)10E.pdf) (prisijungimo laikas 2004 11 10);

IŠVADOS

1. Užsienio valstybių teisinio reglamentavimo tyrimas atskleidė, jog Lietuva nėra vienintelė valstybė, kurios civilinio kodekso struktūroje teisės norma, nustatanti testamentą sąvoką, nerado vietos. Jokiu būdu nelaikytina tai spraga, mat sisteminis normų aiškinimas leidžia išsikristalizuoti šiai sąvokai, visgi plačiau paplitusi praktika įtvirtinti bent lakonišką testamentą definiciją, manytina, rodo, kad ji gali pasitarnauti vartotojų patogumui bei teisės akto taikymo aiškumui.

2. Testamentą galime apibrėžti kaip įstatymo nustatyta tvarka (laikantis formos (dažniausiai rašytinės) ir turinio reikalavimų bei, jei numatyta, tvirtinimo procedūrų) fizinio asmens sudarytas vienašalis, asmeninis sandoris, kuriuo išreiškiama testatoriaus valia dėl jo visų ar dalies turtinių teisių, pareigų ir kai kurių asmeninių neturtinių teisių perėjimo įpėdiniams, sukeltis teisines pasekmes tik testatoriui mirus. Bendrasis sutuoktinių testamentas, prasilenkiantis su testamentu kaip vienašalio sandorio apibrėžimu, mat reikalingas dviejų asmenų valios išraiškos, yra išimtis, pripažįstama ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje, Vengrijoje, Ukrainoje, Gruzijoje ir pan.

3. Bendrojo sutuoktinių testamentą reikšmę nulemia tik didesnis pergyvenusio sutuoktinio turtinės padėties stabilumas, tačiau neaiškios pergyvenusio sutuoktinio disponavimo paveldėtu turtu galimybės ir su tuo susiję paskesnio įpėdinio teisės neskatins šio testamentą praktinio taikymo.

4. Asmeniniai testamentai Lietuvoje nepopuliarūs: šių testamentų esminis privalumas – jų sudarymo paprastumas be viešųjų pareigūnų tvirtinamojo akto – dar nenusveria notarų užsitarnauto visuomenės pasitikėjimo bei to teisinio tikrumo jausmo, jog testamentas dėl formos, turinio ar valios trūkumų nebus nuginkčytas ar pripažintas negaliojančiu, kokį suteikia oficialusis testamentas.

5. Asmeninių testamentų reglamentavimo trūkumas – nustatytas per ilgas neperduoto saugoti testamentą pateikimo teismui patvirtinti terminas (vieneri metai), sukeltis sumaištį paveldėjimo teisiniuose santykiuose, turėtų būti sulygintas su terminu, nustatytu palikimui priimti.

6. Testamentų registro įsteigimas bei Lietuvos dalyvavimas kuriant tarptautinę testamentų registravimo sistemą sudaro sąlygas sparčiai atlikti testamentų paiešką Lietuvoje ir testamentų registravimo sistemą kuriančiose valstybėse bei užtikrinti savalaikį testamentą egzistavimo fakto nustatymą, garantuojant testatoriaus valios įgyvendinimą ir suinteresuotų asmenų teisių stabilumą. Tačiau net ir efektyviai veikiant registrams, neperduotų saugoti ir todėl neužregistruotų asmeninių testamentų atskleidimo problema išlieka neišspręsta.

7. Testamentų registro pateikiama naudotojams informacija bus išties patikima, kai bus parengta bei įgyvendinta tvarka ir testamentams, sudarytiems iki 2001 m., palaipsniui suregistruoti duomenų bazėje. Tiesa, paaiškės buvus ir neteisėtai išduotų paveldėjimo teisės liudijimų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. Konvencija dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo // Valstybės Žinios, 2004.05.08, Nr. 77-2667;
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės Žinios, 2000.09.06, Nr. 74-2262;
3. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės Žinios, 2000.09.06, Nr. 74-2262;
4. Lietuvos Respublikos įstatymas Konsulinis statusas // Valstybės Žinios, 1995.05.24, Nr. 43-1047;
5. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Konvencijos dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo ratifikavimo // Valstybės Žinios, 2004.05.08, Nr. 77-2658;
6. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl notarinių veiksmų atlikimo kaimo vietovėse“ // Valstybės žinios 1995.06.28, Nr. 53-1301 (neteko galios – žr. Valstybės žinios, 2003.02.12, Nr. 15-599);
7. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės Žinios, 1992.10.10, Nr. 28-810;
8. Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas // Valstybės žinios, 1996.10.18, Nr. 101-2300;
9. Lietuvos Respublikos valstybės registrų įstatymas // Valstybės žinios, 1996.06.13, Nr. 86-2043;
10. Lietuvos Respublikos valstybės registrų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004.08.07, Nr. 124-4488;
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 22 d. nutarimas Nr. 594 „Dėl Testamentų registro steigimo ir Testamentų registro nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2001.05.25, Nr. 44-1547;
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 238 „Dėl kreipimosi į Respublikos Prezidentą su prašymu pateikti Lietuvos Respublikos Seimui ratifikuoti Konvenciją dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo“ // Valstybės Žinios, 2004.03.06, Nr. 35-1138;
13. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. liepos 12 d. įsakymas Nr. 322 „Dėl asmens sveikatos priežiūros įstaigose patvirtintų testamentų registravimo ir saugojimo tvarkos“ // Valstybės Žinios, 1999.08.04, Nr. 67-2171;
14. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro 1999 m. gruodžio 20 d. įsakymas Nr. 362 „Dėl Laikinių notarinių veiksmų atlikimo metodinių taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1999.12.29, Nr. 110-3242 (neteko galios – žr. Valstybės žinios, 2004.03.07, Nr. 36-1203);

15. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro 2001 m. birželio 20 d. įsakymas Nr. 105 „Dėl Oficialiesiems testamentams prilyginamų testamentų perdavimo saugoti notarams tvarkos patvirtinimo” // Valstybės Žinios, 2001.06.27, Nr. 55-1970;
16. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro 2001 m. birželio 20 d. įsakymas Nr. 106 „Dėl Testamentų registruoti pateikiamų pranešimų pildymo instrukcijos ir pranešimų formų patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2001.06.27, Nr. 55-1971;
17. Bürgerliches Gesetzbuch (Gesetz vom 18.8.1896 (RGBl. S. 195), Zuletzt geändert durch Gesetz vom 5.5.2004 (BGBl. I S. 718) m.W.v. 1.7.2004 - pvz. žr.
<http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf> (prisijungimo laikas 2004 11 20)
18. Convention on the Establishment of a Scheme of Registration of Wills Convention on the Establishment of a Scheme of Registration of Wills (ETS No. 077): Explanatory Report – žr.
<http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/HTML/077.htm> (prisijungimo laikas 2004 10 16)
19. Convention concerning the International Administration of the Estates of Deceased Persons (Hague, 1973) - žr. http://hcch.e-vision.nl/index_en.php?act=conventions.pdf&cid=83
(prisijungimo laikas 2004 09 16);
20. Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will (Washington. D.C., 26 October 1973) – žr. <http://www.unidroit.org/english/conventions/1973wills/1973wills-e.htm>
(prisijungimo laikas 2004 09 16);
21. French Civil Code (19th of April 1803) – žr.
<http://www.napoleonseries.org/reference/political/code/book3/title02.cfm#chapter1> (prisijungimo laikas 2004 10 04);
22. Civil code of Malta (11th February, 1870; 22nd January, 1874) – žr.
http://docs.justice.gov.mt/lom/legislation/english/leg/vol_2/chapt16.pdf (prisijungimo laikas 2004 09 30);
23. Code civil suisse (du 10 décembre 1907 (Etat le 22 juin 2004)) – žr.
<http://www.admin.ch/ch/f/rs/210/index.html> (prisijungimo laikas 2004 09 18);
24. Il Codice Civile Italiano (R.D. 16 marzo 1942, n. 262 Approvazione del testo del Codice Civile) (Pubblicato nella edizione straordinaria della Gazzetta Ufficiale, n. 79 del 4 aprile 1942) – žr.
http://www.jus.unitn.it/cardoza/Obiter_Dictum/codciv/home.html (prisijungimo laikas 2004 10 27)
25. The civil code of Japan //EHS Law Bulletin Series, EHS Vol. II, FA-FAA, 2001 No. 2100-2101.
26. Гражданский кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. Н. Э. Лившиц. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001;
27. Гражданский Кодекс Республики Армения (5 мая 1999 года) – žr.

<http://icpo-vad.tripod.com/civen.html> (prisijungimo laikas 2004 10 08);

28. Гражданский Кодекс Республики Беларусь (7 декабря 1998 г. N 218-З) (Принят Палатой представителей 28 октября 1998 года) – žr.

<http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/gk/index.html> (prisijungimo laikas 2003 09 12);

29. Гражданский кодекс Республики Молдова (N 1107-XV от 6 июня 2002 г.) (Monitorul Oficial, 22 июня 2002, № 82-86, ч. I, ст. 661) – žr. <http://www.rustest.com/rus/page/-1590621603> (prisijungimo laikas 2004 10 23);

30. Гражданский кодекс Российской Федерации (№ 146-ФЗ от 26.11.2001 г.) «Парламентская газета» от 28.11.2001 г., «Российская газета» от 28.11.2001 г.

Specialioji literatūra:

31. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija. – V.: Justitia, 2002.

32. Anužytė L. Lietuvos Metrika – šaltinis ikistatutinio laikotarpio testamentinio paveldėjimo reguliavimui tirti // Lituistica. – 1999, Nr. 3 (39);

33. Atkinson, Th. E. Law of wills / 2nd. ed. St. Paul, Minn., 1953;

34. Beilman, Lawrence J. Joint, Mutual, and Reciprocal Wills // Washburn Law Journal, 1970-1971 Vol. 10. žr.

<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/wasbur10&collection=journals&id=1&size=2>

35. Best practices survey of the Convention on the establishment of a scheme of registration of wills (ETS No. 77, Bale, 16 May 1972) // European Committee on Legal Co-operation (CDCJ), Strasbourg, 19 July 2000. – žr. [http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Steering_Committees/CDCJ/Documents/2000/CDCJ\(2000\)10E.pdf](http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Steering_Committees/CDCJ/Documents/2000/CDCJ(2000)10E.pdf) (prisijungimo laikas 2004 11 10);

36. Explanatory Report on the Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will by J.-P. Plantard (Deputy Secretary-General of the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) [originaliai išleistas Uniform Law Review / Revue de droit uniforme, 1974, I, p. 91 et seq.]

37. Gaivenis V., Valiulis A. Turto paveldėjimas. Klausimai ir atsakymai. – V.: Justitia, 2002;

38. Girard P. F. Romėnų teisė / red. A. Janulaitis, vertė A. Tamošaitis. – K.: VDU Teisės fakultetas, 1933;

39. Hall C. Towards a uniform law of wills: the Washington Convention 1973 // International and Comparative Law Quarterly, 23 (1974) – žr.

<http://heinonline.org/HOL/PDF?handle=hein.journals/incolq23&id=859&print=section§ion=43&ext=.pdf> (prisijungimo laikas 2004 09 15);

40. Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos/sud. Skirius J. ir Šapoka G. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001;
41. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1529 m. Statutas / [vertė J. Deveikė, bibliogr. A. Plateris]. – Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1971;
42. Nekrošius I. Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – V.: Justitia, 1999;
43. Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai (X tomo I dalis). – K.: „Literatūros“ knygnas, 1933;
44. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.) – V.: Vaga, 2001;
45. Valstybės registų ir duomenų bazių dabartinės situacijos studija: analizė ir vertinimas (ataskaitos santrauka). – V.: Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2001. žr. http://www.ivpk.lt/dokumentai/Registru_analize.pdf (prisijungimo laikas 2004 09 18);
46. Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai: Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. – V.: Mintis, 1981;
47. Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (2) // Justitia, 2003 m. Nr. 3-4 (45-46);
48. Vileita A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3) // Justitia, 2003 m. Nr. 5 (47);
49. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения). – М.: Юрид. лит., 1989.
50. Барщевский М. Ю. Наследственное право. – М.: Белые альвы, 1996;
51. Гражданский кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. Н. Э. Лившиц. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001;
52. Дождев Д. В. Римское частное право / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: «НОРМА-ИНФРА М», 1999;
53. Зайцева Т. И., Крашенинников П. В. Наследственное право: комментарий законодательства и практика его применения. – М., 2000;
54. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. – М.: ЗЕРЦАЛО, 2000;
55. Основные институты гражданского права зарубежных стран / Руков. авт. кол. В. В. Залеский. – М.: НОРМА, 2000;
56. Пиляева В. В. Гражданское право в схемах и определениях. – М.: ООО «ВИТРЭМ», 2002.

Teismų praktika:

57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje D. Vaičekauskienė v. J. Sadlauskienė, Nr. 3K-3-610/2003 m., kat. 30.4.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje A. Neimo v. A. Černiavskaja, Nr. 3K-3-637/2003 m., kat. 30.4.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje B. Lukoševičienė v. Vilniaus apskrities VMI Ukmergės skyrius, Nr. 3K-3-14/2004 m., kat. 30.1; 30.4;
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje A. Lenkauskas v. Kauno apskrities VMI, Nr. 3K-3-195/2004 m., kat. 30.4;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 3 d. nutartis civilinėje byloje T. Vengrytė v. Vilniaus apskrities VMI, Nr. 3K-3-581/2004 m., kat. 30.1; 30.4.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 1 d. konsultacija Lietuvos Apeliaciniam teismui, apygardų teismams, miestų ir rajonų apylinkių teismams dėl kai kurių Civilinio kodekso bei Civilinio proceso kodekso normų taikymo – žr. <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26366> (prisijungimo data 2004 12 01).

Nuorodos internete:

63. Į klausimus atsako Lietuvos notarų rūmų konsultantai // Teisės konsultantas, 2002 Nr. 1 – žr. <http://www.tic.lt/portal/start.asp?act=period&leidid=1&metai=2002&num=1&tema=10&str=11> (prisijungimo laikas 2004 11 20);
64. Konvencija „Dėl vieningo įstatymo tarptautinio testamento formai“ valstybės narės - žr. <http://www.unidroit.org/english/implement/i-73.htm> (prisijungimo laikas 2004 10 16)
65. Testamentų registro veiklos apžvalga – žr. <http://www.lhr.lt/LimoL/> arba <http://www.lhr.lt/TR/TR.htm> (prisijungimo laikas 2004 11 25);
66. Testamentų registro veiklos apžvalgos http://www.lhr.lt/LimoL/tr_2002.htm ir http://www.lhr.lt/LimoL/tr_2003.htm (prisijungimo laikas 2004 12 01), http://www.lhr.lt/LimoL/Docs/2002_1pusmetis.doc (prisijungimo laikas 2004 12 01), <http://www.lhr.lt/LimoL/ataskaita2003.htm> (prisijungimo laikas 2004 12 01).

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe sudaro trys dalys. Pirmojoje tiriama testamentų sąvokos įtvirtinimas Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių civiliniuose kodeksuose. Nustačius, kokie esminiai požymiai, apibūdinantys ir individualizuojantys testamentą kaip sandorį, imtini domėn, formuluojama testamentų sąvoka.

Antroji darbo dalis skirta testamentų rūšims. Lyginant Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktuose numatytas testamentų rūšis, išryškinti įvairių testamentų sudarymo ypatumai ir atkreipiamas dėmesys į kai kurias jų teisinio reglamentavimo ir praktinio naudojimo problemas. Bendrojo sutuoktinių testamentų abejotinas reikšmingumas bei asmeninių testamentų atskleidimo kliūtys kelia ypatingą susidomėjimą.

Trečiojoje dalyje akcentuojamas Testamentų registro poreikis bei jo veiklos perspektyvos, taip pat įpėdinių teisių užtikrinimo galimybės Lietuvai prisijungus prie Konvencijos dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo.

SUMMARY

The present thesis consists of three parts. The first one deals with the implementation of definition of will both in the Civil Code of the Republic of Lithuania and in the civil codes of foreign countries. When all the essential features of will individualizing it as a legal instrument are put into one, the definition of will is formed.

The second part focuses on types of wills. While comparing different types of wills enacted in the legal acts of Lithuania and foreign states many will making peculiarities can be distinct and some attention given to the evolving legal regulation and practical application problems. The doubtful meaning of joint will of spouses, obstacles of discovering the existence of holographic will are of particular interest.

The third part of the thesis concerns the recently established Will register, its activity prospects and the abilities of ensuring the rights of heirs after Lithuania's accession to the Convention on the Establishment of the Scheme of Registration of Wills.

Darbas baigtas 2004 12 07

..... Indrė Snarskytė